

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

CENTRUM BIOLOGIE, GEOVĚD A ENVIGOGIKY

**VÝUKA O LIDSKÝCH RASÁCH V KURIKULU ZEMĚPISU
NA ZŠ V ČR A VYBRANÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Eliška Hránková

Geografie se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: RNDr. Klára Vočadlová, Ph.D.

Plzeň 2023

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 25. dubna 2023

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Mé poděkování patří paní RNDr. Kláře Vočadlové Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce, cenné rady a vstřícnost, kterou mi při pasní práci věnovala. Ráda bych také poděkovala mé rodině a přátelům, kteří mě po celou dobu studia podporovali.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK.....	3
ÚVOD.....	4
1 CÍLE, HYPOTÉZY A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	5
1.1 CÍLE PRÁCE.....	5
1.2 HYPOTÉZY A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	5
2 TEORETICKÁ ČÁST.....	6
2.1 RASY, ETNIKUM, NÁROD.....	6
2.1.1 Definice pojmu rasa	6
2.1.2 Definice pojmu etnicita a národ.....	9
2.2 TÉMA LIDSKÝCH RAS V ČESKÉM RVP ZV	10
2.3 TÉMA LIDSKÝCH RAS VE STUDIJNÍM SYSTÉMU SPOJENÉHO KRÁLOVSTVÍ	12
2.4 TÉMA LIDSKÝCH RAS VE STUDIJNÍM SYSTÉMU NĚMECKA.....	13
3 METODIKA.....	15
3.1 VÝBĚR UČEBNIC ZEMĚPISU POUŽITÝCH K OBSAHOVÉ ANALÝZE	15
3.2 OBSAHOVÁ ANALÝZA UČEBNIC	16
3.3 POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR	17
4 VÝSLEDKY.....	20
4.1 ČESKÉ UČEBNICE ZEMĚPISU.....	20
4.1.1 Charakteristické znaky v učebnici zeměpis 6 od nakladatelství fraus	20
4.1.2 Charakteristické znaky v učebnici zeměpis 7 od nakladatelství fraus	22
4.1.3 Charakteristické znaky v učebnici zeměpis 8 od nakladatelství fraus	23
4.1.4 Charakteristické znaky v učebnici zeměpis 9 od nakladatelství fraus	24
4.1.5 Charakteristické znaky v učebnici hravý zeměpis 6 od nakladatelství	
taktik	25
4.1.6 Charakteristické znaky v učebnici hravý zeměpis 7 od nakladatelství	
taktik	26
4.1.7 Charakteristické znaky v učebnici hravý zeměpis 8 od nakladatelství	
taktik	27
4.1.8 Charakteristické znaky v učebnici hravý zeměpis 9 od nakladatelství	
taktik	28
4.2 ANGLICKÉ UČEBNICE.....	29

4.2.1	Charakteristické znaky v učebnici Geog.1 od nakladatelství oxford university press	29
4.2.2	Charakteristické znaky v učebnici Geog.2 od nakladatelství oxford university press	30
4.2.3	Charakteristické znaky v učebnici Geog.3 od nakladatelství oxford university press	31
4.3	NĚMECKÉ UČEBNICE.....	31
4.3.1	Charakteristické znaky v učebnici TERRA Geographie 5 od nakladatelství Ernst Klett Verlag.....	32
4.3.2	Charakteristické znaky v učebnici TERRA Geographie 6 od nakladatelství Ernst Klett Verlag.....	32
4.3.3	Charakteristické znaky v učebnici TERRA Geographie 7 od nakladatelství Ernst Klett Verlag.....	33
4.3.4	Charakteristické znaky v učebnici TERRA Geographie 8 od nakladatelství Ernst Klett Verlag.....	33
4.3.5	Charakteristické znaky v učebnici TERRA Geographie 9 od nakladatelství Ernst Klett Verlag.....	34
4.4	POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR.....	34
5	DISKUZE	37
	ZÁVĚR.....	42
	RESUMÉ	43
	ABSTRACT.....	44
	SEZNAM LITERATURY.....	45
	INTERNETOVÉ ZDROJE	45
	LITERATURA.....	47
6	SEZNAM TABULEK	53

SEZNAM ZKRATEK

ZŠ = základní škola

ČR = Česká republika

ŠVP = školní vzdělávací program

RVP ZV = rámcový program pro základní vzdělávání

KS = key stage (klíčové stádium)

ZVO = základní výzkumná otázka

SVO = specifická výzkumná otázka

TO = tazatelská otázka

Úvod

Dnešní doba se vyznačuje procesem globalizace. Svět se „zmenšuje“, stává se dostupnějším a propojenějším. Stejně tomu tak je i s lidmi. Obzvlášť dnes a obzvlášť v moderních pokrokových zemích je naprosto běžné, že se jednotlivé lidské rasy a etnika mísí. Bohužel se stále setkáváme s faktem, že téma lidských ras a jejich metizace je ve společnosti kontroverzním tématem (Červenková, 2021). Moderní globalizovaný svět je charakteristický smýváním znaků sloužících zejména pro popis základních lidských ras. Tělesný vzhled je pro pochopení charakteru dané kultury nepodstatný. Mnohem významnější je kultura a způsob života lidí, a protože žijeme v globalizovaném světě, měli bychom se zaměřovat právě na kulturní odlišnosti etnických skupin.

Abychom předešli zakotveným stereotypům, xenofobii nebo rasismu, měli bychom se o podobných tématech objektivně učit již v raném školním věku na základních školách. Každý kontinent a každý stát tuto problematiku pojímá jinak a mým hlavním úkolem a nosným tématem mé bakalářské práce je porovnat kurikulární dokumenty České republiky a vybraných evropských zemích, konkrétně Velké Británie a Německa. Dále má tato bakalářská práce přinést čtenáři přibližnou představu o tom, jakým způsobem se učí o lidských rasách a etnických skupinách učí v České republice a v zahraničí.

V první, teoretické, části bakalářské práce definuji a vysvětlím základní terminologii, tj. pojem rasa, etnikum a národ a provedu rozbor kurikulárních dokumentů. Dále se zaměřím na učebnice zeměpisu pro základní školy jak v České republice, tak i ve vybraných zemích.

V druhé, praktické, části bakalářské práce se budu věnovat kvalitativnímu výzkumu, konkrétně hloubkovému rozhovoru, který provedu s několika učiteli českých základních škol. Cílem rozhovoru bude získat odpovědi na některé výzkumné otázky a obecný pohled českých učitelů na téma lidských ras v hodinách zeměpisu.

1 CÍLE, HYPOTÉZY A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

1.1 CÍLE PRÁCE

Cílem práce je zhodnotit a porovnat způsob výuky o lidských rasách v zeměpisu v ČR a ve vybraných evropských zemích s vyšší etnickou a rasovou pestrostí, konkrétně ve Velké Británii a v Německu. Práce se zaměřuje na rozbor učebnic druhého stupně ZŠ zájmových zemí a rozbor odborné literatury. Rozbor učebnic je doplněn rozhovory s českými vyučujícími zeměpisu, které jsou zaměřeny na výuku tématu ras.

1.2 HYPOTÉZY A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Hypotéza 1: Kurikulum a učebnice zeměpisu ve Velké Británii a Německu se věnují tématu lidských ras více než učebnice v České republice.

Výzkumná otázka 1: V jakém rozsahu je téma o lidských rasách obsaženo v britském a německém kurikulu zeměpisu?

Výzkumná otázka 2: Jakým způsobem přistupují učitelé v ČR k výuce o rasách v rámci regionální geografie?

Výzkumná otázka 3: Existují ve výuce o rasách nějaká kritická místa?

2 TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části své práce se zaměřuji na socioekonomické charakteristiky populace. Konkrétně se dotýkám rasové diferenciaci, jakožto tradičního biologického pohledu, a kulturních znaků jako je národ a etnikum, které představují mnohem pestřejší paletu charakteristik. Tyto dva póly se samovolně prolínají. Existují národy, které jsou tvořeny pouze jedinou rasou, ale setkáváme se i s národy, které jsou typické míšením ras (Petrušek a kol., 1996). Proto nelze explicitně oddělit pouze lidské rasy nebo pouze kulturní znaky společnosti, jelikož postupujícím procesem globalizace se tyto rysy přirozeně interferují.

2.1 RASY, ETNIKUM, NÁROD

2.1.1 DEFINICE POJMU RASA

Tématem lidských ras se zabývá mnoho antropologů. Mezi významné české antropology bychom mohli jistě řadit například pana RNDr. Josefa Wolfa, CSc., který vydal mnoho děl s touto tematikou. Na světové půdě se setkáváme například s Johannem Friedrichem Blumenbachem či s Franzem Boasem. Wolf (2000) ve svém díle *Lidské rasy a rasismus v dějinách a v současnosti* zmiňuje, že je pojem rasa odvozen z arabského slova *ras*, které znamená hlava. Tento termín byl poprvé použit v 17. století známým francouzským antropologem Françoisem Bernierem, který jako jeden z prvních kategorizoval lidská plemena (Wolf, 2000).

Definic pojmu rasa najdeme mnoho, dalo by se říci, že definic je tolik, kolik je kulturních antropologů. Wolf (2000, s. 35) definuje pojem rasa jako „[...] velké skupiny lidí s podobnými tělesnými vlastnostmi, které vznikly během dlouhého historického vývoje lidstva.“ Wolf (2000) ve svém díle taktéž upozorňuje na fakt, že v českém jazyce jsou pojmy plemeno a rasa totožné, jelikož oba termíny byly převzaty ze zoologie a botaniky. Thomas Barfield (1997, s. 392) v díle *The Dictionary of anthropology* definuje, že pojem rasa je „symbolem sociální odlišnosti a politicko-ekonomické nerovnosti stejně jako taxonomickým konceptem pro klasifikaci lidské populace na základě biofyzikálních a morfologických rozdílů“.

Na termín rasa lze nahlížet ze dvou pohledů – z biologického a z kulturního hlediska. Stephen Molnar (2002) zdůrazňuje, že koncept lidských ras je čistě sociální konstrukcí, nikoli biologickou. Jiní autoři, například Rushton (2000), tvrdí, že rasy rozhodně sociálním konstruktem nejsou. Rushton (2000) říká, že rasy jsou od sebe zřetelně odlišitelné, například krevními bílkovinami.

Začátkem tohoto století byly vytvořeny metody, které dokážou zjistit a určit lidské DNA. Do tohoto milníku lze tedy částečně „ospravedlnit“ některé autory, kteří pevně stáli za názorem, že se lidé klasifikují do třech základních rasových skupin. Po tomto objevu, který přináší informaci, že každý člověk je odlišný a že tedy nelze lidstvo kategorizovat pouze do několika skupin, jsou autoři nuceni odmítnout fyzické rozdíly mezi lidmi (Molnar, 2002). Stejný názor na diferenciaci mezi jedinci má i Bakalář (2003, s. 26), který tvrdí, že „[...] dva jedinci se liší především proto, že jsou to jedinci, a ne proto, že jsou příslušníky různých ras“.

V současnosti se setkáváme s názory, že lidské rasy neexistují. Podloženo je to zejména faktem, že všichni lidé patří do skupiny jediného druhu dnes žijícího člověka *Homo sapiens* a poddruhu *sapiens* (Wolf, 2000). Může se zdát, že tento trend „neexistence“ lidských ras započal až překlenutím do nového milénia. Toho, že dochází k mísení ras a že neexistují ostré hranice mezi jednotlivými rasami si všimli i autoři v polovině 20. století. Mezi takové autory spadá i již výše zmíněný Franz Boas, který ve svém díle „*Anthropology and modern life*“ z roku 1962 říká, že podobnosti mezi sousedními (a dokonce i mezi vzdálenými) rasami jsou tak velké, že příslušníky z daných skupiny nelze přiřadit k té či oné skupině. V díle dále uvádí, že pestrost individuálních a rodinných typů je natolik velká, že žádnou rasu nemůžeme považovat za jednotku (Boas, 1962). Dalším antropologem, který se věnuje lidským rasám je Johann Friedrich Blumenbach, který rozděluje lidskou populaci do čtyř, později pak do pěti druhů, ale zároveň si je vědom toho, že mezi jednotlivými druhy není jasné ohraničení, a tak tedy může docházet k splývání (Blumenbach, 1795). Stejný názor zastává i Charles Darwin v díle *The descent of man and Selection in relation to sex*. Darwin (1871) taktéž rozděluje populaci do několika skupin, ale dodává, že s lidmi nemůžeme zacházet jako se samostatnými druhy, neboť se neustále mezi sebou prolínají. V minulosti se také setkáváme s autory, kteří termín rasa zavrhlí. Takovým autorem je například M. F. Ashley Montagu, který termín rasa odmítá (Salzmann, 2003).

S pojmem rasa je neoddělitelně spjat termín rasismus. Ačkoli je rovnost a historický vývoj lidí vědecky dokázán, stále se setkáváme s názory, že tomu tak není. Rasismus je fenomén, který vznikl již ve starověké otrokářské společnosti a měl sloužit jako ospravedlnění podrobení a utiskování otroků (Wolf, 2000). Fredrickson (2003) říká, že rasismus je pojmenování negativního odsuzování druhých, tedy negativních postojů jedné etnické skupiny či národa vůči jiné etnické skupině či národu. Rasistické ideologie obecně hlásají, že vybraná skupina lidí je fyzicky i psychicky nadřazena jiné skupině. Téměř vždy se setkáváme s podrobením si menšiny většinou, častokrát i za použití násilí a moci (Wolf,

2000). Rasismus pramení z rasových předsudků. S předsudky se lidstvo potýkalo jak v průběhu dějin, tak i v každodenním současném světě. Navrátil (2014) říká, že neexistuje národ ani země, jejíž příslušníci by neměli ve své kultuře zakořeněny předsudky vůči jiným, odlišným národům nebo společnostem. Dodává, že tyto předsudky sledujeme zejména mezi společnostmi, které spolu vzájemně prostorově sousedí. Rasistické chování bylo obhajováno ve prospěch společenského řádu nebo bývalo ospravedlňováno k obhájení mocenských a egalitářských cílů (Wolf, 2000).

Jako jednu z forem rasismu lze považovat i antisemitismus, tedy nenávisť vůči Židům. Někteří autoři na tento fenomén nahlíží tak, že antisemitismus považují za samostatný jev, jiní autoři jej považují za součást rasismu (Havlíčková, 2010). Hlavním důvodem pro oddělení antisemitismu od rasismu vidí autoři v předmětu zaměření. Záměrem antisemitismu je nenávisť pouze k Židům, jakožto k segmentu populace, nebo nenávisť k židovskému státu Izrael (Havlíčková, 2010). Za nejznámějšího představitele antisemitismu v Německu je považován Adolf Hitler, který šířil teorii o nadřazenosti árijské rasy. Tato nacistická antisemitistická ideologie vedla k cílenému vyvražďování židovského obyvatelstva a je označována za nejbrutálnější podobu genocidy v dějinách (Havlíčková, 2010).

I když rasismus není vědecky podložen, a tedy nemá právo na existenci, dodnes se setkáváme s rasovými konflikty či rasovým napětím a nekomfortem zejména na americké půdě. Spojené státy americké si v minulosti prošly drsným obdobím otrokářství a dodnes je zde otázka lidských ras citlivým tématem. Jednou z možností, jak předcházet vzniku rasistickým předsudkům je vhodné pojetí výuky o lidských rasách. Cole a Verwayne (2018) ve svém článku popisují, jak může probíhat výuka o rasách na americké škole. Autorky zmiňují, že největší vliv na vnímání fyzické odlišnosti má zázemí rodiny. Velký rozdíl sledují v tom, zda dítě pochází z bělošské nebo z „barevné“ rodiny. Bělošské rodiny upřednostňují „barvoslepé“ poznávání společnosti, naopak například černošské rodiny preferují otevřené učení o lidských, zejména rasových, odlišnostech (Cole a Verwayne, 2018). Barvoslepé vnímání okolí vede k tomu, že děti na zásadní otázky týkající se ras nemají vlastní názor, často říkají, že rozdíly nevidí. Takto zaměřené bělošské rodiny si ale mnohdy neuvědomují, že dříve nebo později jejich děti přijdou do styku s rasově odlišnými dětmi a že je samotné to může přivést do nekomfortní situace. Cole a Verwayne (2018) popisují, že výuka o lidských rasách je pro učitele velice těžce uchopitelná a citlivá a že učitel tomuto tématu musí věnovat důkladnou přípravu. Dále se autorky zmiňují, že výuka o rasách může být komplikovanější v rasově homogennější třídě. S podobnými

obtížemi se jistě budou potýkat i učitelé ve Velké Británii a v Německu, a to zejména z důvodu rostoucí globalizace velkých multikulturních měst.

2.1.2 DEFINICE POJMU ETNICITA A NÁROD

Pojem etnicita, etnikum, etnická skupina a další spolu související názvy jsou velice těžké definovat, jelikož neexistuje jednotná definice. Petrusek a kol. (1996, s. 277) ve *Velkém sociologickém slovníku* definuje pojem etnikum jako „*souhrn lidí se společnou etnicitou, která je odlišná od etnicity jiných lidí*“. Stanovení etnicity je konstatováním, že určití lidé nebo skupiny lidí tvoří etnikum (Petrusek a kol., 1996). S etnikem se pojí i pojem etnicita, kterou lze definovat jako „*vzájemně provázaný systém kulturních, rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu, působících v interakci a formujících etnické vědomí člověka, jeho etnickou identitu a orientaci*“ (Petrusek a kol., 1996, s. 276). Američtí autoři vnímají tyto pojmy podobně. Barfield (1997, s. 152) ve svém díle popisuje etnické skupiny a etnicitu jako „*lidé, o nichž se předpokládá, že patří do stejné společnosti a kteří sdílejí stejnou kulturu a jazyk, kultura a jazyk, které byly přenášeny z generace na generaci*“. Pojem etnicita není až tak starý, Eriksen (2012) v díle *Etnicita a nacionalismus* uvádí, že se poprvé pojem etnicita objevuje v Oxford English Dictionary v roce 1972. Barfield (1997) uvádí, že tento termín se začal používat mnohem dříve, první použití datuje těsně po druhé světové válce a tento termín měl nahrazovat výrazy jako *kmen* a (v britském prostředí) *rasa*.

Výklad slova etnicita sahá až daleko do starověkého Řecka. Cornell a Hartmann (2007) popisují, že výraz *eticita* může být odvozeninou od řeckého slova *ethnos*, které v překladu znamená národ. V tomto pojetí ale neznačí národ politické uskupení, nýbrž společenství lidí spojených pokrevně či na základě stejného původu. Tento výraz později vstoupil do latiny jako slovo *ethnicus*, které označovalo pohany, resp. lidi, kteří nevěřili v převládající víru (Cornell, Hartmann, 2007). Nicméně oba výrazy popisují seskupení lidí, kteří disponují určitými podobnostmi (jsou vymezeny danými kritérii). Mezi taková kritéria lze zařadit například společnou historii, původ, jazyk apod. Vedle znaků, které jedince spojují, etnicita také vyjadřuje znaky, kterými se příslušníci daného etnika odlišují od ostatních (Cornell, Hartmann, 2007).

Etnicita bývá vymezena objektivními znaky, ale často jako mnohem významnější se považují znaky subjektivní. Stěžejním rysem etnicity je samotné silné přesvědčení jedinců o tom, že do určité etnické skupiny patří a mohou tak být společně etnicky vymezeni a identifikováni (Petrusek a kol. 1996). Petrusek a kol. (1996) uvádí, že důležitými znaky

určitého etnika jsou ty, které sami příslušníci daného etnika sami považují za charakteristické.

Výraz národ ve společnosti existuje již od dob středověku a v průběhu let se vyvíjel a procházel mnohými úpravami a adaptacemi. Podle Petruska a kol. (1996, s. 668-669) je národ „*osobitě a uvědomělé kulturní a politické společenství, na jehož utváření mají největší vliv společné dějiny a společné území*“. Petruska a kol. (1996) dále uvádí, že jednotlivé národy lze vymezit na základě třech dimenzí – kulturní, politické a psychologické, přičemž psychologická dimenze je nejdůležitější. Psychologická dimenze je postavena na subjektivním vědomí jednotlivců o jejich příslušnosti k danému národu Petruska a kol. (1996). Vlachová a Řeháková (2004) popisují národ jako konstrukt, který představuje kulturní a politickou komunitu a dále doplňují, že základním kamenem kulturní komunity je společný jazyk, historie a kultura. V případě, že se jedná o extrémně vyhraněné národnostní cítění, které se střetává se zájmy nebo dokonce s existencí jiných národů, jedná se o nacionalismus. Pojetí národa se v čase mění, přibližně od 15. století je národ všeobecně vnímán jako „*[...] lidé, kteří sdílejí společné zákony a politické instituce na určitém teritoriu v rámci pevně vymezených hranic*“ (Vlachová a Řeháková, 2004, s. 490).

S pojmem národ se také pojí pojem národnost, která zpravidla znamená příslušnost k určitému národu. V bývalém Československu se po tímto názvem skrývalo označení národnostních menšin, Češi a Slováci byli tedy národem, Maďaři byli národností (Petruska a kol., 1996). Hroch (2003) dodává, že kromě subjektivního vědomí o příslušnosti do národa je podstatné prvotní (tzv. jádrové) pokrevní spojení, na kterém lze následně daný národ budovat.

Současný trend globalizace vede k propojování světa, a tedy i lidí. Mezi tzv. národnostně homogenní státy bychom mohli zařadit například Českou republiku, Rakousko nebo Německo, naopak za heterogenní státy bychom mohli označit Velkou Británii nebo Španělsko (Vlachová a Řeháková, 2004).

2.2 TÉMA LIDSKÝCH RAS V ČESKÉM RVP ZV

Žáci se poprvé setkávají se zeměpisem na druhém stupni základní školy (dále jen ZŠ). Časová dotace hodin zeměpisu je určena ve školním vzdělávacím programu (dále jen ŠVP) a u různých ZŠ se liší. Například v 28. ZŠ v Plzni je zeměpis v 6., 7., a v 9., ročníku vyučován dvě hodiny týdně, jen v 8. ročníku pouze jednu hodinou týdně (ŠVP 28. ZŠ, 2022).

Téma lidských ras řadíme do socioekonomické (humánní) geografie či do geografie regionální. Rámcový program pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV) přesně

nevymezuje určitá témata pro jednotlivé ročníky ZŠ, rozdělení jednotlivých témat spadá do kompetence každé školy, která vydává ŠVP (RVP ZV, 2021). RVP ZV vydává pouze tematické bloky, mezi které spadá i blok zvaný „Společenské a hospodářské prostředí“. Do tohoto bloku řadíme učivo o obyvatelstvu světa, globalizačních, společenských, politických a hospodářských procesech a o regionálních společenských, politických a hospodářských útvarech (RVP ZV, 2021). Mezi základní dovednosti, které by měl žák ovládat patří: zhodnotit obecnou demografickou strukturu světového obyvatelstva a jeho rozmístění, správně pojmenovat geografické charakteristiky a funkce sídel a sídelních struktur a co je ovlivňuje (RVP ZV, 2021).

V RVP ZV pro zeměpis není přímo definována výuka o lidských rasách. Mnoho škol toto téma zařazuje v rámci vlastních ŠVP do bloku, který je obecně zaměřený na světové obyvatelstvo vyučované v 6. ročníku ZŠ. Další výukový blok, kde se žáci mohou setkat s výukou o lidských rasách je v kontextu výuky jednotlivých regionů světa. Dle RVP ZV se v žádném předmětu lidské rasy explicitně nevyučují (RVP ZV, 2021).

S problematikou rasismu a xenofobie jsou žáci seznámeni v 6. ročníku ZŠ v hodinách občanské výchovy, konkrétně v rámci tematického okruhu Člověk ve společnosti. Dále se žáci v 7. ročníku ZŠ dotýkají tématu rasismu v hodinách dějepisu ve výuce věnované moderním dějinám 20. století (tematický okruh Moderní doba) (RVP ZV, 2021).

RVP ZV dále představuje i tzv. průřezová témata, mezi které patří například osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, environmentální výchova nebo multikulturní výchova (RVP ZV, 2021). Multikulturní výchova prolíná většinu vzdělávacích oblastí, jako je například Člověk a společnost, Umění a kultura, Člověk a zdraví nebo Člověk a příroda, kde se dotýká zejména vzdělávacího oboru Zeměpis (RVP ZV, 2021). Jedním z úkolů multikulturní výchovy je seznámit žáky s kulturní rozmanitostí, různými tradicemi a hodnotami a zároveň v dětech ukotvit a podpořit vlastní kulturní identitu (RVP ZV, 2021). Multikulturní výchova má napomáhat prevenci vzniku xenofobie, rasismu či jiné etnické netoleranci. Obsah multikulturní výchovy je proměnlivý a závisí na aktuálních kulturních a geopolitických situacích ve světě. Mezi jeden z tematických okruhů obsažených v multikulturní výchově patří Etnický původ (RVP ZV, 2021). V tomto okruhu by měli být žáci seznámeni s rovnocenností všech etnických skupin a kultur, s odlišností lidí, ale i s jejich vzájemnou rovností, dále s postavením národních menšin ve společnosti či s projevy rasové nesnášenlivosti – s jejími projevy a důvody vzniku (RVP ZV, 2021).

2.3 TÉMA LIDSKÝCH RAS VE STUDIJNÍM SYSTÉMU SPOJENÉHO KRÁLOVSTVÍ

Studijní systém Velké Británie a Severního Irsku a České republiky je odlišný hned v několika aspektech. Spojené království se vnitrostátně dělí na 4 samosprávné celky – Anglie, Wales, Skotsko a Severní Irsko. I když je Česká republika vnitřně členěna na jednotlivé kraje, studijní systém platí pro celou zemi stejně. V případě Spojeného království vydává každá země svůj vlastní kurikulární dokument. Kurikulární dokumenty pro Anglii a Wales jsou velmi podobné (Kuník, 2019). Z důvodu odlišnosti mezi jednotlivými zeměmi Spojeného království jsem se rozhodla zpracovat analýzu kurikulárního dokumentu pouze pro Anglii.

Dalším rozdílem mezi studijním systémem ČR a Spojeného království je dělení vzdělávání do jednotlivých stupňů. V ČR se vzdělávání rozděluje na předškolní, základní (přičemž se dále dělí na první a druhý stupeň), středoškolské a vysokoškolské. Ve Spojeném království se vzdělávání dělí na tzv. klíčové fáze (v anglickém originále key stage), dále jen KS, které v zásadě korespondují s jednotlivými stupni vzdělání v ČR. Ve své práci se zaměřuji pouze KS3, neboť věkové spektrum žáků v KS3 přibližně odpovídá věku žáků druhého stupně ZŠ v ČR. KS3 představuje věkovou skupinu žáků 11–14 let (Vávra, 2006). Další odlišností od českého kurikula je to, že v anglickém kurikulu se vymezují tzv. jádrové předměty (core subjects) a základní předměty (Foundation subjects). Zeměpis je zařazen do základních předmětů a v Anglii se vyučuje v prvních třech KS (The national curriculum in England, 2014). Podobně jako v českém kurikulu, tak i v anglickém jsou zakomponovány cíle a předpokládané výstupy žáků. V kurikulu je také zaneseno, že by v každém předmětu měli učitelé klást větší důraz na matematické schopnosti a myšlení žáků, neboť dle kurikula je jistota v matematické dovednosti klíčovým předpokladem úspěchu (The national curriculum in England, 2014).

V úvodu anglického kurikula je v kapitole Začlenění (Inclusion) zdůrazněno, že z právních povinností učitele vyplývá, že jsou učitelé zavázáni respektovat a dodržovat předpisy týkající se rovnocenných příležitostí, které se vztahují na **rasu**, zdravotní postižení, pohlaví, náboženské vyznání nebo přesvědčení, sexuální orientaci, těhotenství a změnu pohlaví (The national curriculum in England, 2014). Z tohoto zdůraznění v kurikulu je jasné, že nejen v Anglii, ale i ve všech ostatních britských zemích, je otázka rasové příslušnosti aktuálním tématem.

Spojené království je moderní rostoucí zemí, kde se proces globalizace dotýká všech sfér života. Při čítání lidu v roce 2021 bylo zjištěno, že v Anglii a Walesu žije 18 % černochů,

Asiatů, míšenců a dalších příslušníků etnických skupin (GOV.UK, 2022). V anglickém kurikulu geografie však není téma lidských ras (a s ním spojené mísení ras a rasismus) zaneseno. Zasazeno by mohlo být například do tématu Humánní a fyzická geografie (Human and physical geography), kde se žáci seznamují s obyvatelstvem. Žáci se na úrovni KS3 s tématem lidských ras nesetkávají v žádném vyučovaném předmětu (The national curriculum in England, 2014).

V kurikulu dějepisu je velice mírně nastíněna otázka britského zaoceánského obchodu s otroky (The national curriculum in England, 2014), kurikulum dále nespecifikuje, zda budou žáci seznámeni s problematikou rasismu, to vše je ponecháno v rukách jednotlivých učitelů.

2.4 TÉMA LIDSKÝCH RAS VE STUDIJNÍM SYSTÉMU NĚMECKA

Studijní systém Spolkové republiky Německo je podobně jako studijní systém Spojeného království velice odlišný od České republiky. Spolková republika Německo se dělí na 16 spolkových zemí a každá z nich vydává samostatné kurikulární dokumenty (Eurydice, 2023). Kvůli takové rozdílnosti v rámci jednoho státu jsem se rozhodla do své práce zařadit pouze spolkovou zemi Bavorsko. Bavorské vzdělávání je podobně jako v ČR rozděleno do několika stupňů vzdělání, přičemž nižší sekundární vzdělávání koresponduje s druhým stupněm ZŠ (Bradnová, 2019), z tohoto důvodu se budu ve své práci zaměřovat na nižší sekundární vzdělávání. Po absolvování základní školy (Grundschule) mají žáci možnost studovat tři školy spadající do nižšího sekundárního vzdělávání – střední školu (Mittelschule), reálnou školu (Realschule) a gymnázium (Gymnasium) (University of Passau, 2016). Pro analýzu kurikulárního dokumentu jsem vybrala Realschule, protože počtem ročníků i věkem žáků nejvíce koresponduje s 2. stupněm ZŠ v ČR. Gymnasium na rozdíl od Realschule pokračuje dalšími třemi roky (Eurydice, 2023).

Bavorské kurikulum zaměřené na Realschule rozděluje svůj obsah dle jednotlivých ročníků. Zeměpis je vyučován v 5., 6., 7., 8. a v 9. ročníku (LehrplanPLUS Realschule, 2016). V jednotlivých ročnících jsou detailně popsány cíle, kterých by žáci měli po dovršení daného ročníku docílit. V rámci hodin zeměpisu, které představují jak fyzický, tak humánní zeměpis v obecném i regionálním kontextu, nejsou žáci seznámeni s fenoménem lidských ras. Explicitní zařazení tématu lidských ras (nejen) do výuky zeměpisu kurikulum neobsahuje (LehrplanPLUS Realschule, 2016).

S rasovou otázkou se žáci bavorské Realschule setkávají v hodinách anglického jazyka v 8. ročníku (LehrplanPLUS Realschule, 2016). Toto téma je zde zasazeno do

kontextu severoamerické historie, v rámci, níž jsou žáci seznámeni s domorodým a evropským osídlením, problematikou otroků a ras a s významnými historickými osobnostmi regionu (LehrplanPLUS Realschule, 2016). To, jestli bude látka popsána i z geografického hlediska, tedy jestli budou žáci seznámeni s tím, odkud byli otroci převáženi, je již v režii jednotlivých vyučujících.

Německo je rychle rostoucí zemí a v posledních letech je cílovou zemí pro mnoho migrantů (České noviny, 2022). Mění se etnické složení německého obyvatelstva se odráží i v německých kurikulárních dokumentech. Bavorské kurikulum pro Realschule v abstraktu předmětu zeměpis obsahuje i zmínku o tom, že v rámci zeměpisu jsou žáci seznámeni (mimo jiné) s migrací (LehrplanPLUS Realschule, 2016). V mnoha jiných předmětech (např. anglickém jazyce nebo hudební výchově) napříč ročníky jsou žáci seznámeni s etnickou diferenciací obyvatelstva prostřednictvím daného předmětu (LehrplanPLUS Realschule, 2016).

3 METODIKA

Lidské rasy představují velice široké a komplexní téma, které je poměrně těžké dobře pojmut a kvalitně popsat (Cole a Verwayne, 2018). Tématem lidských ras se průřezem let zabývalo nespočet autorů, jak českých, tak i zahraničních (viz. kapitola 2.1.1.). Každý autor je v tomto tématu odlišný, každý toto téma chápe trochu jinak (například Molnar, 2002 a Rushton, 2000) Lze se domnívat, že se setkáváme s různými pojetími výuky o lidských rasách, a to nejen v rámci hodin zeměpisu. V následující části bakalářské práce budu zkoumat výuku o lidských rasách v rámci hodin zeměpisu v České republice a vybraných evropských zemích, jejichž výběr je zmíněn v kapitole 3.1.

Jako metody výzkumu jsem vybrala rozbor literatury (v kapitole 2.1.) a v kapitolách 2.2., 2.3. a 2.4. analýza kurikulárních dokumentů, na jejímž základě byla navržena analýza českých a vybraných evropských učebnic a polostrukturovaný rozhovor s vybranými českými vyučujícími zeměpisu.

3.1 VÝBĚR UČEBNIC ZEMĚPISU POUŽITÝCH K OBSAHOVÉ ANALÝZE

Učebnice zeměpisu se nijak výrazně neliší od učebnic jiných předmětů. Mají žákům přinášet nové informace a poznatky z oboru geografie, mají pomoci s rozšiřováním a zdokonalováním svých geografických vědomostí a v neposlední řadě mají být oporou při procvičování a opakování učiva.

Pro analýzu učebnic zeměpisu jsem si vybrala učebnice od nakladatelství Fraus a učebnice Hravý zeměpis od nakladatelství Taktik. Učebnice Fraus jsem vybrala na základě vlastní zkušenosti a také z důvodu, že je to jedno z největších a nejznámějších nakladatelství s učebnicemi v České republice Do obsahové analýzy spadají učebnice od Červeného a kol. (2013) Zeměpis 6, od Kohoutové a kol. (2014) Zeměpis 7, od Marady a kol. (2016) Zeměpis 8 a od Marady a kol. (2017) Zeměpis 9. Učebnice Hravý zeměpis jsem vybrala na základě kvality zpracování a rozsahu tématu lidských ras. Do obsahové analýzy spadají učebnice od Bočanové a kol. (2017) Hravý zeměpis 6, od Šindýlka a kol. (2017) Hravý zeměpis 7, od Šindýlka a kol. (2018) Hravý zeměpis 8 Evropa od Kubů a kol. (2018) Hravý zeměpis 8 Česká republika a od Strašilové a kol. (2020) Hravý zeměpis 9. Britské učebnice jsou v práci reprezentovány učebnicemi Geog.1 od Gallagher a kol. (2014), Geog.2 od Gallager a Parish (2014) a Geog.3 od Gallagher a Parish (2015). Německé učebnice jsou reprezentovány učebnicemi TERRA Geographie 5 od Bendel a kol. (2016), TERRA Geographie 6 od Bendel a kol. (2018), TERRA Geographie 7 od Bendel a kol. (2019), TERRA Geographie 8 od Bendel a kol. (2020) a TERRA Geographie 9 od Bendel a kol. (2021). Všechny německé

učebnice jsou určeny pro Realschule v Bavorsku. Zahraniční publikace jsem vybrala na základě jejich dostupnosti a doporučení vedoucí práce.

Řada nakladatelství vydává k učebnicím i pracovní sešity pro žáky a příručky pro učitele. Jedním z takových nakladatelství je již výše zmíněné nakladatelství Fraus. Pracovní sešity mohou sloužit jako vhodný prvek pro samostatnou práci žáků v hodině nebo pro domácí přípravu. Pracovní sešity korespondují s učebnicemi a mají za úkol zejména prověřovat získané znalosti žáků (Prokopová Machalová, 2013). Příručka učitele také koresponduje s učebnicemi a obsahuje kognitivní cíle, které má žák po skončení kapitoly znát a být schopen s pojmy vyskytujícími se v dané kapitole pracovat. Příručky navíc zahrnují i návrhy, jak ověřit žákovy znalosti (Červený a kol., 2014). Pracovní sešity ani příručky učitele do analýzy nevstupují, neboť je zde téma lidských ras popsáno stejně nebo velice podobně jako v učebnici a dále téma neobsahuje v dostatečném rozsahu.

3.2 OBSAHOVÁ ANALÝZA UČEBNIC

Téměř každá učebnice zeměpisu vysvětluje téma lidských ras svérázným způsobem, někdy pro žáky pochopitelnějším, někdy více vědeckým. Je to způsobeno zejména tím, že téma lidských ras může být ovlivňováno subjektivním pohledem učitelů či žáků. Toto téma je zmiňováno mezi kontroverzními tématy (Červenková, 2021). Zároveň k tomuto tématu přistupuje každý autor učebnic či učitel jinak, některý zařadí téma lidských ras pouze do obecné humánní geografie, jiný toto téma detailněji rozebírá v regionální geografii dané oblasti. Z výše zmíněných důvodů je jednotné zhodnocení učebnic velice náročné, proto je stěžejní si stanovit určité základní charakteristické znaky, jež budou ve vybraných učebnicích sledovány, porovnávány a analyzovány. Na základě analýzy vybraných znaků bude možno dosáhnout měřitelného výstupu. Jedná se o obsahovou analýzu zaměřenou na výskyt základních zvolených znaků (dílčích témat).

Mezi základní charakteristické znaky, které budou v učebnicích sledovány, byly vybrány:

- a) **Klasifikuje autor v učebnici populaci do třech základních ras?** – autor explicitně popisuje rozřazení obyvatelstva do základních ras anebo v textu užívá termíny jako „běloch“, „černoch“, „mongol“ apod.
- b) **Je v učebnici popsána metizace populace?** – autor v textu popisuje proces mísení lidských ras anebo užívá termíny jako „míšeneček“, „mulat“, „mestic“, „zambo“ apod.
- c) **Užívá autor v učebnici termín rasismus?** – autor v textu popisuje význam slova „rasismus“ anebo užívá termíny jako „rasista“, „rasistický“, „apartheid“ apod.

- d) **Popisuje autor v učebnici historický vývoj lidských ras?** – autor nastíní proces historického vývoje lidských ras, tedy kdy a za jakých podmínek se lidské rasy vyvíjely.
- e) **Vyskytuje se v učebnici termín etnikum?** – autor zmiňuje pojem etnikum, etnická příslušnost, etnická skupina
- f) **Popisuje autor v učebnici, že se lidské rasy nacházejí i mimo region svého vzniku?** – autor zmiňuje, že příslušníci jednotlivých ras se vyskytují i mimo regiony původního vzniku ras
- g) **Vyskytuje se v učebnici mezipředmětová vazba v souvislosti s lidskými rasami?** – autor do textu zařazuje téma spojené s lidskými rasami, které je vyučováno i v rámci jiných předmětů a téma uvádí do kontextu jiného předmětu.

3.3 POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR

Polostrukturovaný rozhovor je jedním ze dvou druhů hloubkového rozhovoru. Hloubkový rozhovor se řadí mezi metody kvalitativního výzkumu a Švaříček (2007, s. 159) jej definuje jako „*nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek*“. Mimo jiné dodává, že je hloubkový rozhovor jednou z neužívanějších metod sběru dat kvalitativního výzkumu. Badatel je díky kladení otevřených otázek schopen lépe pochopit pohled dotazovaného, jelikož dotazovaný není omezený výběrem z určitých možností v dotazníkovém šetření (Švaříček, 2007). Mimo odpovědi na kladené otázky je důležité sledovat neverbální projevy dotazovaného, které nám mohou mnohé prozradit (Švaříček, 2007).

Při přípravě rozhovoru jsem postupovala podle Švaříčka a Šed'ové (2007), zvolila jsem si jednu základní výzkumnou otázku (dále jen ZVO). Poté jsem na základě ZVO sestavila 5 specifických výzkumných otázek (dále jen SVO), ze kterých vzešlo celkem 26 tazatelských otázek (dále jen TO). TO jsou otázky kladené respondentovi a na základě TO je badatel schopen zodpovědět SVO a dále pak ZVO. Takováto struktura rozhovoru se nazývá pyramidový model (Wengraf, 2001). Otázky k rozhovoru jsem vybrala na základě prostudované odborné literatury a jednotlivých učebnic.

Rozhovor se zaměřuje na učitele druhého stupně ZŠ, popřípadě na učitele víceletých gymnázií. Respondenti byli vybráni na základě tohoto kritéria. Navázala jsem kontakt s Gymnáziem Jaroslava Vrchlického v Klatovech, s jehož některými učiteli zeměpisu mám předchozí zkušenost díky studiu na tomto gymnáziu. Dále mi byli respondenti doporučení od vyučujících na FPE ZČU, kteří udržují kontakt s bývalými studenty FPE ZČU.

Rozhovor jsem uskutečnila celkem se třemi respondenty. Všechny rozhovory byly uskutečněny prezenční formou. Otázky nebyly respondentům předem poskytnuty, a to z důvodu autentičnosti výpovědí. Rozhovory byly nahrávány pomocí mobilního diktafonu. Před spuštěním nahrávání jsem se všech respondentů zeptala, zda souhlasí s nahráním rozhovoru a s následným použitím výpovědí do své bakalářské práce. Tuto otázku jsem jim položila znovu po zapnutí nahrávání. Při rozhovoru jsem vždy respondenta uvedla pomocí SVO do tematického okruhu a poté začala klást jednotlivé TO. Jak jsem již zmínila výše, rozhovor měl celkem 26 TO a každý rozhovor trval přibližně 10–15 minut. Jelikož téma lidských ras nemusí vyučovat každý učitel, měla jsem připravené dvě znění rozhovoru. Jedno znění pro případ, že respondent vyučuje o lidských rasách ve svých hodinách zeměpisu, druhé znění pro případ, že respondent o rasách nevyučuje. Všichni vybraní respondenti téma lidských ras zařazují do své výuky.

Schéma polostrukturovaného rozhovoru, kdy respondent **vyučuje** o lidských rasách v hodinách zeměpisu:

- (ZVO) Jak vypadá výuka o lidských rasách ve Vašich hodinách zeměpisu?**
- **(SVO1) Začleňujete téma lidských ras do výuky zeměpisu?**
- (TO1) Učíte ve svých hodinách zeměpisu o lidských rasách?
- (TO2) Považujete toto téma za významný prvek?
- (TO3) V jakých tématech se dotýkáte tohoto fenoménu?
- (TO4) Jaké učebnice používáte při výuce zeměpisu?
- (TO5) V jakých ročnících učíte o lidských rasách?
- **(SVO2) Jaká je Vaše příprava na hodiny zeměpisu?**
- (TO6) Jak se připravujete na hodiny zeměpisu, kde jsou probíraným tématem lidské rasy? Připravujete se podrobněji než na jiné vyučovací hodiny?
- (TO7) Nahlížíte při přípravě na výuku do RVP či ŠVP?
- (TO8) Kolik času přibližně věnujete přípravě na toto téma?
- (TO9) Sledujete novinky ve světě spjaté s lidskými rasami (konflikty, extremistická rasistická hnutí, ...)?
- (TO10) Aktualizujete své připravené podklady v závislosti na aktuálním rasovém dění ve světě?
- **(SVO3) Jak probíhá výuka zeměpisu s tématem lidských ras?**
- (TO11) Zapojujete do výuky o rasách různé metody a formy výuky, jako jsou žákovské prezentace, práce s obrazem, skupinové práce apod. nebo preferujete frontální výuku?
- (TO12) Začleňujete do hodin s touto tematikou i prostor pro diskusi nebo Vám toto téma přijde natolik kontroverzní a diskusi mezi žáky a vyjádření jejich názoru se raději vyhýbáte?
- (TO13) Domníváte se, že výukou o lidských rasách můžeme u žáků předcházet vzniku rasismu či xenofobii?

- **(SVO4) Je výuka o lidských rasách obsažena i v rámci regionální geografie?**
- (TO14) Vyučujete o lidských rasách i v rámci regionální geografie?
- (TO15) Kladete v regionální geografii větší (například časový) důraz na socioekonomickou sféru daného regionu nebo dáváte přednost spíše fyzické geografii?
- (TO16) Používáte při výuce o lidských rasách v rámci regionální geografie nějaké učební pomůcky, jako například fotografie, různé pracovní listy či dokumentární videa?
- (TO17) Myslíte si, že tyto učební pomůcky pomáhají zefektivnit výuku a pomáhají žákům s lepším pochopením tématu? (*Vynechat, pokud respondent odpoví na TO16 „NE“*)
- **(SVO5) Jaká jsou kritická místa ve výuce o lidských rasách?**
- (TO18) Jsou některá geografická témata, která považujete za kontroverzní? Spadají do toho i lidské rasy?
- (TO19) Myslíte si, že jsou ve výuce o tomto tématu nějaká problematická místa?
- (TO20) Jak reagují Vaši žáci, když probíráte rasy a rasismus? Vyvolává to mezi nimi diskusi?
- (TO21) Jak byste reagoval/a v případě, že se Vám ve třídě vyvine diskuse, která začíná mít mírně rasistický či xenofobní podtext?
- (TO22) Máte nějaké tipy, jak se vyhnout nepříjemným situacím ve výuce o lidských rasách?
- **(SVO6) Jaké je zastoupení tématu lidských ras v učebnicích a kurikulárních dokumentech v ČR?**
- (TO23) Myslíte si, že by mělo téma rasové otázky v současných učebnicích zeměpisu projít reformou v souvislosti se současným trendem globalizace?
- (TO24) Myslíte si, že náplň a časová dotace pro toto téma je z hlediska českého kurikula/učebních osnov dostatečná?
- (TO25) Domníváte se, že české učebnice zeměpisu obsahují téma rasové otázky v dostatečném rozsahu?
- (TO26) Má vaše škola v ŠVP zařazenou multikulturní výchovu či alespoň průřezová témata, kde se mohou žáci seznámit s kulturními rozdíly, jako jsou právě lidské rasy, etnika či náboženství?

4 VÝSLEDKY

4.1 ČESKÉ UČEBNICE ZEMĚPISU

V tabulkách 1 a 2 vidíme vybrané charakteristické znaky, které byly stanoveny v kapitole 3.2. Tabulky sumarizují data z jednotlivých učebnic zeměpisu. Charakteristické znaky jsem převedla do otázek tak, abych byla schopna na ně odpovědět ANO či NE (ANO, pokud se daný charakteristický znak v učebnici vyskytuje a NE, pokud se nevyskytuje).

Sloupce Z6 – Z9 v tabulce 1 znamenají učebnice Zeměpis 6 – Zeměpis 9 od nakladatelství Fraus. V tabulce 2 znamenají sloupce HZ6 – HZ9 učebnice Hravý zeměpis 6 – Hravý zeměpis 9 od nakladatelství Taktik.

Tabulka 1: Vybrané charakteristické znaky v učebnicích zeměpisu Fraus

OTÁZKA	Z6	Z7	Z8	Z9
Klasifikuje autor v učebnici populaci do třech základních ras?	ANO	ANO	NE	NE
Je v učebnici popsána metizace populace?	ANO	ANO	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici termín rasismus?	ANO	ANO	NE	ANO
Popisuje autor v učebnici historický vývoj lidských ras?	NE	NE	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici termín etnikum?	NE	ANO	ANO	ANO
Popisuje autor v učebnici, že se lidské rasy nacházejí i mimo region svého vzniku?	NE	ANO	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici mezipředmětová vazba v souvislosti s lidskými rasami?	NE	ANO	NE	NE

Zdroj: Vlastní zpracování

Tabulka 2: Vybrané charakteristické znaky v učebnicích zeměpisu Taktik

OTÁZKA	HZ6	HZ7	HZ8	HZ9
Klasifikuje autor v učebnici populaci do třech základních ras?	ANO	ANO	ANO	NE
Je v učebnici popsána metizace populace?	ANO	ANO	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici termín rasismus?	NE	ANO	NE	NE
Popisuje autor v učebnici historický vývoj lidských ras?	ANO	NE	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici termín etnikum?	NE	NE	ANO	ANO
Popisuje autor v učebnici, že se lidské rasy nacházejí i mimo region svého vzniku?	NE	NE	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici mezipředmětová vazba v souvislosti s lidskými rasami?	NE	ANO	NE	NE

Zdroj: Vlastní zpracování

4.1.1 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI ZEMĚPIS 6 OD NAKLADATELSTVÍ FRAUS

Autor v učebnici **klasifikaci obyvatelstva do třech základních ras** řeší, touto problematikou se zabývá v kapitole věnující se obecně světovému obyvatelstvu. Autor v textu explicitně rozřazuje světové obyvatelstvo do třech základních rasových skupin, pro klasifikaci užívá termínů „bílá rasa“, „černá rasa“ a „žlutá rasa“. V textu autor neuvádí prostorové rozmístění jednotlivých rasových skupin a neuvádí kategorizační označení

příslušníků základních ras. V textu je navíc zdůrazněno, že jsou si všichni lidé rovni „*Všichni lidé jsou si rovni. Nezáleží na tom, zda je člověk muž, či žena, bohatý, či chudý, jakou má barvu pleti nebo jakým jazykem mluví*“ (Červený a kol., 2013, s. 76). V učebnici také nalezneme některé dílčí úkoly a otázky, jedna z nich se vztahuje k popsání biologických znaků příslušníků jednotlivých ras.

Autor do učebnice vnáší tematiku **míšení ras** (metizace), zařazuje ji do kapitoly o světovém obyvatelstvu. Autor v textu zdůrazňuje, že se v současné době setkáváme s mísením obyvatelstva mnohem více než v minulosti a vysvětluje pojem míšenec. Autor také zmiňuje fakt, že postupným mísením populace dochází k postupnému smývání znaků, které jsou typické pro odlišné skupiny lidí. V textu není užívána terminologie popisující příslušníky míšenců, pouze u popisu jednotlivých fotografií jsou použity názvy mulat a mesticka. V textu nalezneme i aktivity pro žáky, které žáky vedou k samostatnému vyhledávání informací ohledně metizace a k vyhledání podoby míšence žluté a černé rasy.

S tématem lidských ras se neoddělitelně pojí termín **rasismus**, který v textu není použit, a tedy ani vysvětlen. S termínem rasismus jsou žáci seznámeni prostřednictvím doplňkových aktivit, které žáky vedou k samostatnému vyhledání významu tohoto fenoménu. V učebnici je zmíněn fakt, že jsou si všichni lidé rovni, chybí ale doplňující informace o historických situacích, kdy si lidé rovni nebyli.

Autor do učebnice nezařazuje **historický vývoj lidských ras**. Rasy pouze klasifikuje do třech základních skupin a objektivně konstatuje, že vznikly na základě vývoje v odlišných přírodních podmínkách.

Autor se v učebnici nedotýká pojmu **etnikum** ani tématy s ním spojených. Výraz etnikum autor v textu nezmiňuje, neodkazuje ani na jiné zdroje, kde by se s tímto fenoménem mohli žáci seznámit.

V učebnici není popsáno, zda se jednotlivé rasy **vyskytují i mimo svůj původní region výskytu**. Autor do kapitoly věnující se světovému obyvatelstvu pouze přidává dvě mapy znázorňující rozšíření třech základních ras na konci 15. století a rozšíření třech základních ras na začátku 21. století. V případě mapy, která popisuje současnou situaci, je černá rasa vyznačena pouze na území Subsaharské Afriky a v části Austrálie a Oceánie i přestože dnes sledujeme početné skupiny černochů na americkém kontinentě (United States Census Bureau, 2022).

V textu není přímo zanesená **mezipředmětová vazba** týkající se tématu lidských ras. V textu je ale pomocí okrajových aktivit nastíněna problematika rasismu, který by mohl představovat vhodnou mezipředmětovou vazbu například na dějepis či občanskou výchovu.

4.1.2 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI ZEMĚPIS 7 OD NAKLADATELSTVÍ FRAUS

Autor v učebnici **klasifikuje** lokální obyvatelstvo **do třech základních rasových skupin**, užívá termíny „bílá rasa“, „černá rasa“ a „žlutá rasa“. V kapitole věnující se asijskému kontinentu autor doplňuje termín „žlutá rasa“ i o označení „mongoloidní rasa“. Při popisu amerického obyvatelstva nepoužívá autor klasické rozřazení do jednotlivých rasových skupin, ale pestré složení obyvatelstva popisuje jako „potomci indiánů“, „Evropané“, „Afričané“ a „Asiaté“. Autor taktéž používá výrazy „černocho“, „bělocho“, v případě příslušníka žluté rasy používá výraz „Asiat“. Zeměpis 7 plynule navazuje na Zeměpis 6, ve kterém autor blíže specifikuje jednotlivé rasy. Autor tedy předpokládá základní znalosti nabyté z předcházející učebnice. Doplňující aktivity míří zejména na první stupeň Bloomovy taxonomie kognitivních cílů, tedy na stupeň zapamatování. Příkladem může být otázka „*Které lidské rasy znáš?*“ (Kohoutová a kol., 2014, s. 52).

O prostorovém rozmístění ras se autor zmiňuje pouze v kapitole věnující se Africe, kde (nejen) rasové složení obyvatelstva rozděluje na sever a „černou Afriku“. Autor v textu dále nespecifikuje etymologii výrazu „černá Afrika“

Autor do učebnice zařazuje **míšení ras**, užívá termínů „míšenc“, „mulat“ a „mestic“. Biologický vznik míšenců autor v učebnici nepopisuje, učebnice plynule navazuje na Zeměpis 6, kde se této problematice věnuje autor blíže. Autor tedy pouze objektivně popisuje složení obyvatelstva, ve kterém zmiňuje zastoupení míšenců.

Autor do textu učebnice explicitně problematiku **rasismu** nezasazuje. Autor jen obecně konstatuje, že s rasismem se dlouho potýkala Severní Amerika. S významem rasismem jsou zde žáci seznámeni skrze doplňkové aktivity. Žáci jsou v otázce „*Vysvětlete pojem rasismus.*“ vyzýváni k samostatnému vyhledání významu toho termínu (Kohoutová a kol., 2014, s. 53).

Autor se **historického vývoje lidských ras** v učebnici vůbec nedotýká, u afrického regionu pouze dodává informaci, že je Afrika pravděpodobně kolébkou lidstva. Právě do této kapitoly by se vzhled do historie ras dal vhodně zakomponovat.

Autor užívá výrazu „**etnická skupina**“ a „etnické nepokoje“. Výraz „**etnikum**“, „etnická skupina“ ani jiné výrazy s nimi spojené autor v učebnici nedefinuje a ani nevybízí žáky k samostatnému vyhledání těchto pojmů. Autor v textu také neodkazuje na předcházející učebnici ani na jiné, například internetové, odkazy týkající se této problematiky.

Autor v kapitole zaměřené na oblast Guinejského zálivu zmiňuje, že tato oblast byla jádrovou oblastí pro převoz afrických obyvatel do Ameriky, kde bylo africké obyvatelstvo

využíváno na otrocké práce. Autor ale dále nespecifikuje, zda černošské obyvatelstvo v Americe zůstalo a zda se tam po zrušení otroctví usadilo a rozšířilo. Dále v textu autor uvádí, že současní obyvatelé Ameriky jsou potomci indiánů, Evropanů, Afričanů a Asiatů. Až ve shrnutí na konci kapitoly nahrazuje termín „Afričané“ termínem „černoši z Afriky“.

Autor do učebnice zařazuje informaci týkající se války Sever proti Jihu, která se odehrávala na americké půdě. Americká občanská válka Severu proti Jihu byly politické nepokoje mezi státy Unie (státy Severu) a Konfederace (státy Jihu) a jako jedna z významných příčin této války se mimo jiné uvádí otroctví černošského obyvatelstva z Afriky (Količová, 2014). Tito otroci byli do Ameriky dováženi za účelem práce na plantážích (Količová, 2014). Toto téma se dá využít jako **mezipředmětová vazba** k dějepisu, kde se s tímto tématem žáci setkávají v učivu o americké občanské válce.

Jako další **mezipředmětovou vazbu** lze označit dílčí úkol, který vede žáky k vyhledání a k následnému pochopení významu apartheid. Apartheid a téma s ním spojené lze podle RVP ZV zařadit do výuky dějepisu v 7. ročníku ZŠ či do výchovy k občanství, konkrétně do 6. ročníku ZŠ.

4.1.3 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI ZEMĚPIS 8 OD NAKLADATELSTVÍ FRAUS

Autor v učebnici **rasové složení populace** neřeší. Autor neužívá termíny „bílá rasa“, „černá rasa“, „žlutá rasa“, nepoužívá termíny pro příslušníky třech základních ras a ani další s nimi spjaté.

V učebnici není zmíněno téma **metizace** obyvatelstva, a to i přesto, že je Evropa globalizovaným kontinentem a k mísení ras zde rozhodně dochází. Autor v učebnici nepoužívá výrazy k pojmenování míšenců.

Problematika **rasismu** v učebnici nastíněna není. S tématem rasismu zde žáci nejsou seznámeni ani prostřednictvím doplňujících aktivit.

Jelikož v učebnici není popsána klasifikace do třech základních lidských ras, tak zde není popsán ani **historický vývoj jednotlivých lidských ras**.

Autor v učebnici používá termín „**etnická skupina**“, dále užívá podobný termín „etnická různorodost“. Autor v učebnici tyto termíny nedefinuje, dále je nerozvíjí, pouze je prostě používá pro popis pestré skladby obyvatel v jednotlivých regionech Evropy. Žáci se s pojmem „etnická skupina“ poprvé setkávají v předchozím díle, kde ale tento pojem definován není. Autor v učebnici dále neodkazuje na jiné zdroje, které se této problematice věnují.

Autor v učebnici téma lidských ras neřeší. V učebnici není popsáno, že by se jednotlivé rasy, resp. příslušníci jednotlivých ras, **vyskytovali mimo oblast svého původního výskytu**.

Autor do učebnice žádné **mezipředmětové vazby** nezařazuje. Vhodnou mezioborovou vazbou by mohlo být například téma etnické a rasové nesnášenlivosti za druhé světové války, ta se ale v učebnici nenachází.

4.1.4 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI ZEMĚPIS 9 OD NAKLADATELSTVÍ FRAUS

Autor v učebnici nezmiňuje **klasifikaci populace do třech základních ras**, v učebnici neuzivá výrazy popisující příslušníky daných ras.

Soubor jevů spojených s **míšením populace** autor v textu neřeší. Ačkoliv by toto téma konvenovalo k trendu globalizace, autor ho do učebnice nezařazuje. Autor v textu neuzivá výraz „míšenec“ ani další výrazy spojené s popisem příslušníků míšenců. Toto téma by se dalo vhodně zařadit do kapitoly „Obyvatelstvo současného světa“.

Autor v učebnici užívá pojem **rasismus** a vysvětluje jeho podstatu. Zmínka o rasismu je zasazena do kapitoly věnující se kulturní globalizaci, konkrétně do tématu o lidských právech v současnosti. Mimo rasismu nastiňuje autor v textu také význam genocidy a antisemitismu, které jsou s tématem ras úzce spjaty. V doprovodných úkolech pro žáky vede autor k diskusi o projevech nacionalismu, které jsou v České republice trestné.

Učebnice se přímo nezabývá problematikou lidských ras, tudíž v učebnici není ani popsán jejich **historický vývoj**. V učebnici se nevyskytují žádné kapitoly, do kterých by šlo toto téma implementovat.

Autor v učebnici užívá termín **etnikum**, a to ve spojení s kulturní globalizací. Marada a kol. (2017, s. 27) říká, že etnikum je „*skupina lidí, pro níž jsou charakteristické geografický původ [...], kulturní znaky, tradice a mentalita.*“ Dále v učebnici autor zmiňuje i přídavné slovo „etnický“ a vede žáky k samostatnému vyhledání a vysvětlení tohoto slova. Autor dále v textu zmiňuje národ a k jeho popisu užívá výrazy „etnický“ a „etnický národ“. Zeměpis 9 je poslední učebnicí ze sady pro ZŠ a až zde je pojem „etnikum“ definovaný, i přestože autor tento pojem (či pojmy s ním úzce spojené) užívá v předchozích učebnicích (viz. kapitoly 4.3. a 4.2.).

V učebnici nejsou popsány tři základní skupiny lidských ras a není zde popsán ani jejich **výskyt mimo region svého původního výskytu**. Tato problematika by mohla být vhodně implementována do některých kapitol, a to z důvodu obecného zaměření učebnice na globalizaci, se kterou je pohyb obyvatelstva a jeho následné usazení úzce spjat.

Autor v učebnici nepředkládá žádnou **mezipředmětovou vazbu** spojenou s lidskými rasami. Mezipředmětová vazba by mohla být vhodně zařazena do kapitoly věnující se migračním proudům. Autor explicitně nepřirazuje výraz antisemitismus k období 2. světové války, a právě toto by mohl být vhodný spojující mezipředmětový prvek.

4.1.5 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI HRAVÝ ZEMĚPIS 6 OD NAKLADATELSTVÍ TAKTIK

Autor v učebnici **klasifikuje světovou populaci do třech základních lidských ras**. V textu užívá termíny „bílá rasa“, „černá rasa“, „žlutá rasa“ a jejich synonymní názvy. Tématu lidských ras se autor věnuje v kapitole zabývající se světovým obyvatelstvem. V textu je zvýrazněn fakt, že *„bychom neměli zapomínat na to, že at' jsem třeba bílý a někdo jiný černý, neznamena to, že je jeden z nás méněcenný, protože VŠICHNI LIDÉ JSOU SI ROVNI!“* (Bočanová a kol., 2017, s. 95) V učebnici také nalezneme tabulku, která popisuje charakteristické znaky rasových skupin (barvu pleti, vlasy, oči, stavbu těla, rozmístění ve světě) (Bočanová a kol., 2017).

V učebnici autor používá pojem **míšení ras**, v textu dále popisuje vznik mestice, mulata a zamba a udává jejich příklady na významných světových osobnostech. Autor dodává, že skupiny míšenců jsou typické pro Latinskou Ameriku. Bočanová a kol. (2017) popisuje, že k rozmachu míšení obyvatelstva začalo docházet v období kolonialismu.

Problematika **rasismu** v učebnici popsána není, autor termín „rasismus“ neužívá, nevysvětluje jej a ani neodkazuje čtenáře k samostatnému vyhledání tohoto pojmu. S rasismem nejsou žáci seznámeni ani prostřednictvím doplňkových úkolů.

Autor v učebnici popisuje, že rasové odlišnosti obyvatelstva vznikaly díky dlouhodobé evoluci v rozdílném prostředí, která měla za důsledek vytvoření rozdílných morfologických a fyziologických znaků. Nejsou zde popsány podmínky, za kterých jednotlivé rasy vznikaly, ale autor se dotýká vysvětlení diferenciací rozdílnosti jednotlivých ras a pochopitelnou formou pro žáky částečně vysvětluje jejich **historický vývoj**. Dále zde nejsou popsány oblasti původního výskytu ras.

V učebnici se autor nezabývá **etnikem, etnickou příslušností ani etnickými skupinami**. V textu nepoužívá termín „etnikum“ ani další termíny s ním spojené. Žáci nejsou seznámeni s etnicitou ani prostřednictvím dílčích aktivit. Autor nevybízí žáky k samostatnému vyhledání významu tohoto pojmu ani neodkazuje na jiné publikace zaměřené na tuto problematiku.

Autor v učebnici nepopisuje migraci příslušníků jednotlivých ras do jiných regionů, nepopisuje zde ani **původní regiony výskytu lidských ras** (viz. výše).

V učebnici nenacházím žádnou **mezipředmětovou vazbu**. Autor do textu nezačleňuje téma, které by bylo vhodným spojovacím prvkem s dalšími předměty.

4.1.6 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI HRAVÝ ZEMĚPIS 7 OD NAKLADATELSTVÍ TACTIK

Autor v učebnici přímo nezmiňuje **klasifikaci populace do třech základních rasových skupin**, ale používá výrazy „europoidní“, „mongoloidní“ a „negroidní“ rasa, v kapitole věnující se americkému obyvatelstvu doplňuje autor synonymní názvy pro jednotlivé rasy. V případě popisu negroidní rasy přidává autor označení Afroameričané. Autor předpokládá, že s klasifikací jednotlivých ras byli žáci seznámeni v předchozím díle učebnice. V kapitolách popisující americký kontinent autor zmiňuje období kolonialismu, v těchto souvislostech popisuje otrocké obyvatelstvo, které explicitně popisuje jako černošské „*Původní indiánské obyvatelstvo zde bylo v minulosti zdecimováno a nahrazeno černošskými otroky.*“ (Šindýlek a kol., 2017, s. 56) Výraz černošští otroci je tučně zvýrazněn.

Autor v učebnici používá výraz **míšení ras**, tento fenomén zasazuje do tematiky obyvatelstva Ameriky. Autor v textu říká, že míšení ras probíhalo jak v minulosti, tak i dnes, nicméně tento výraz dále nedefinuje ani neodkazuje na další zdroje, které žáky vedou k samostatnému vyhledání významu. Autor v učebnici užívá výraz „míšenci“, používá i názvy pro jednotlivé příslušníky míšenců (mulat, mestic, zambo), u nichž vždy popíše, jaké rasy se na jejich vzniku podílejí.

V učebnici je nastíněna problematika **rasismu**, konkrétně v kapitole, která se věnuje Spojeným státům americkým. Zde jsou žáci s tímto fenoménem seznámeni pouze skrze jednu větu „*I dnes se můžeme setkat s poměrně silným rasismem.*“ (Šindýlek a kol., 2017, s. 51) Autor v učebnici rasismus nepopisuje, problematiku rasismu se nedotýká ani v předchozím díle učebnice (viz. kapitola 4.5.). Explicitně se autor otázce rasismu nevěnuje, ale popisuje problém rasové segregace a politiky apartheidu v kontextu obyvatelstva v jižní Africe.

V učebnici není popsán **historický vývoj lidských ras**. Autor se tohoto tématu velice lehce dotýká v předchozím díle (viz. kapitola 4.5.), ale v učebnici pro 7. ročník tuto informaci již nezmiňuje.

V učebnici nejsou popsány významy pojmů **etnikum**, **etnická skupina** a **etnicita**, ale autor v učebnici používá výrazy s nimi spojené (například etnický konflikt). Etnikum a další podobné výrazy nejsou popsány ani v učebnici pro 6. ročník.

Autor v učebnici nepopisuje **původní lokality vzniku jednotlivých rasových skupin**. V kontextu afrického a amerického kontinentu zmiňuje autor kolonizaci a přemísťování otroků. V kapitole o regionu střední Afrika je zmínka o vracejících se potomcích otroků z USA.

Mezipředmětovou vazbu spojenou s tématem lidských ras zasazuje autor do souvislosti s ukončením otrokářství v USA a válkou Sever proti Jihu. Toto téma je vhodným mezipředmětovým pojítkem například do hodin dějepisu nebo občanské výchovy.

4.1.7 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI HRAVÝ ZEMĚPIS 8 OD NAKLADATELSTVÍ TAKTIK

Autor v učebnici explicitně **neklasifikuje evropské obyvatelstvo do třech základních ras**, autor staví na znalostech žáků, které získali z učebnice v 6. ročníku, kde se klasifikaci věnuje více. Autor v textu užívá výrazy „europoidní rasa“, „negroidní rasa“ a „mongoloidní rasa“. Na fotografii přiložené k textu o rasách v Evropě jsou vyobrazeni příslušníci všech ras a fotografie nese popisek „*V Evropě žijí zástupci všech ras.*“ (Šindýlek a kol., 2018, s. 13)

V učebnici není popsán proces **metizace** obyvatelstva, autor v textu tento pojem nepoužívá. V textu nejsou obsaženy výrazy příslušníků míšenců, tedy mulat, mestic a zambo. Autor v odstavci věnovanému rasám zmiňuje, že Evropa je multikulturní region, avšak dále nedefinuje, zda se zde vyskytují míšenci.

Autor se v učebnici nedotýká problematiky **rasismu**, tento pojem v textu neuvádí, nedefinuje jej a ani neodkazuje čtenáře na tematické publikace nebo na jiné vyučované předměty, kde se tato problematika může vyskytovat.

Proces **vývoje lidských ras** v učebnici popsán není. Jedná se o učebnici zaměřenou na regionální geografii Evropy a autor se opírá o informace ze 6. ročníku, ve kterém se autor věnuje světovému obyvatelstvu komplexně (viz. výše).

V obecné charakteristice evropského obyvatelstva autor nezmiňuje **etnickou rozmanitost**, pouze zmiňuje, že je Evropa multikulturním regionem. V charakteristikách jednotlivých zemí autor také popisuje místní obyvatelstvo, etnickou skladbu populace však popisuje jen u některých, etnicky pestřejších zemích. Autor nikde v učebnici nedefinuje etnikum, etnické skupiny ani etnickou příslušnost.

V textu není přímo popsáno, že se v současnosti jednotlivé rasy **vyskytují i mimo region původního vzniku**. Autor v kapitole o jižní Evropě nastiňuje, že obyvatelstvo Portugalska je obohaceno o menšinu černošského obyvatelstva, která pochází z původních

kolonií „*Portugalsko je národnostně jednotný stát s menšinou černošských obyvatel z původních kolonií.*“ (Šindýlek a kol., 2018, s. 56)

Autor do učebnice nezařazuje téma spojené s lidskými rasami, které by představovalo vhodnou **mezipředmětovou vazbu**.

Nakladatelství Taktik vydává pro 8. ročník ZŠ samostatnou učebnici zaměřenou na regionální geografii České republiky. Autor se v učebnici nedotýká žádného z charakteristických znaků zvolených v kapitole 3.2.

4.1.8 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI HRAVÝ ZEMĚPIS 9 OD NAKLADATELSTVÍ TAKTIK

Autor v učebnici **neklasifikuje lidskou populaci** do třech základních ras. V textu nepoužívá termíny pro označení příslušníků jednotlivých rasových skupin. Obecně se tématu lidských ras v učebnici nevěnuje.

Pojem **metizace** nebo **míšení obyvatelstva** v učebnici použito není. Autor se metizaci populace v tomto díle učebnice nezabývá, v kapitole věnované globalizaci je zmíněno, že „sociální globalizace se projevuje rostoucí propojeností společnosti a lidí navzájem“ (Stražilová a kol., 2020, s. 36), nicméně autor dále neudává, co přesně je myšleno „propojeností lidí navzájem“.

Problematikou **rasismu** se autor v učebnici nezabývá, termín rasismus nezmiňuje ani jej nedefinuje nebo na něj neodkazuje. Jediný náznak spojený s neúctou k druhým je v kapitole věnující se kolonizaci světa, kde autor píše, že „*kolonie byly totiž vnímány jako méněcenné (kulturně, společensky, hospodářsky) a mnoho obyvatel pak následně končilo v otroctví.*“ (Stražilová a kol., 2020, s. 14), nicméně problematiku otroctví a s ní spojený rasismus autor v učebnici neřeší.

Autor v učebnici nezmiňuje **historický vývoj lidských ras**, tématu lidských ras se vůbec nedotýká.

Autor v učebnici používá termín **etnikum** a **etnická skupina**. Pojem etnikum autor definuje jako „*určitou skupinu lidí, která sdílí společnou identitu*“ (Stražilová a kol., 2020, s. 24). autor dále popisuje, jakými charakteristickými faktory se mohou jednotlivé etnické skupiny odlišovat. Tento díl učebnice je jediný díl, kde autor přímo definuje termín etnikum, v předchozích dílech ho buď vůbec nepoužívá nebo jej pouze zmíní, ale dál nedefinuje.

V učebnici není popsáno, zda se lidské rasy **vyskytují i mimo region svého původního vzniku**, autor téma lidských ras v učebnici vůbec nezmiňuje.

Mezipředmětová vazba s tématem lidských ras se v učebnici nevyskytuje. Mezipředmětová vazba s občanskou výchovou by mohla být uskutečněna například v tématu národ nebo jazyky, nicméně to už by nesouviselo s problematikou lidských ras.

4.2 ANGLICKÉ UČEBNICE

V tabulce 3 vidíme znázorněné vybrané charakteristické znaky. Tyto znaky byly určeny v kapitole 3.2. Tabulka představuje shrnutí dat z jednotlivých učebnic zeměpisu od nakladatelství Oxford University Press. Charakteristické znaky jsou zobrazeny pomocí otázek, abych byla schopna na ně odpovědět ANO či NE (ANO, pokud se daný charakteristický znak v učebnici vyskytuje a NE, pokud se nevyskytuje). Sloupce G1 – G3 značí učebnice Geog.1 – Geog.3 od nakladatelství Oxford University Press.

Tabulka 3: Vybrané charakteristické znaky v učebnicích zeměpisu Oxford University Press

OTÁZKA	G1	G2	G3
Klasifikuje autor v učebnici populaci do třech základních ras?	NE	NE	NE
Je v učebnici popsána metizace populace?	NE	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici termín rasismus?	NE	NE	NE
Popisuje autor v učebnici historický vývoj lidských ras?	NE	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici termín etnikum?	ANO	ANO	ANO
Popisuje autor v učebnici, že se lidské rasy nacházejí i mimo region svého vzniku?	NE	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici mezipředmětová vazba v souvislosti s lidskými rasami?	NE	NE	NE

Zdroj: Vlastní zpracování

4.2.1 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI GEOG.1 OD NAKLADATELSTVÍ OXFORD UNIVERSITY PRESS

Autor v učebnici používá výraz rasa (race), v kapitole věnující se Londýnu popisuje, že je Londýn kosmopolitní město. Autor vedle textu přikládá tabulku, která klasifikuje londýnské obyvatelstvo podle etnické příslušnosti. V tabulce jsou užity výrazy jako „bílé Britové“ (White British), „ostatní běloši“ (White other), „černí Afričani“ (Black African), „ostatní černoši“ (Black other) a podobně. Autor tedy explicitně populaci **neklasifikuje do třech základních ras**, nicméně pojem rasa se v učebnici vyskytuje.

V učebnici není popsána **metizace** populace, termín metizace či míšení obyvatelstva autor v textu neužívá. Mírný náznak toho, že se jednotlivé rasy a etnické skupiny mísí je v tabulce popisující londýnské obyvatelstvo. Vedle dané etnické skupiny či rasy je uvedeno i procentuální zastoupení v Londýně. V tabulce je použitý výraz „smíšené rasy“ (Mixed race), avšak autor se k tomuto výrazu dále nevyjadřuje.

Autor v učebnici nepoužívá termín **rasismus**. V učebnici je mimo jiné popsána geografie Ariky, se kterou mnoho autorů právě termín rasismus spojuje (viz. kapitoly věnující se českým učebnicím zeměpisu), nicméně autor zde zmiňuje otroctví, avšak v kontextu Malijské říše, kde není blíže specifikováno, zda byli otroci vybíráni na základě rasové odlišnosti.

V učebnici autor nepopisuje **historický vývoj lidských ras**, v kapitole o Africe pouze krátce zmiňuje, že jsme všichni spojeni s Afrikou, jelikož právě v Africe začíná rod Homo. Autor užívá termín **etnická skupina**, tento termín dále nedefinuje ani nevybízí žáky k samotnému vyhledání jeho významu. Tento výraz je použit v kontextu evropských kolonií „*Když přišli Evropané, Afrika byla seskupením tisíce království a států a menších zemí. Všechny měli vlastní etnické skupiny, jazyky a zvyky.*“ (Gallagher a kol., 2014, s. 105)

Autor se k rasám téměř vůbec nevyjadřuje, tudíž ani nepopisuje jejich **region původního výskytu**. V kapitole popisující obyvatelstvo Londýna autor prostřednictvím tabulky dává najevo, že v Londýně žijí příslušníci všech ras a různých etnických skupin. Nicméně popis výskytu lidských ras mimo region původního výskytu autor vkládá pouze do výuky o Londýně, v kapitolách obecně o Spojeném království se o rasách a jejich výskytu nezmiňuje.

V učebnici není popsána **mezipředmětová vazba**, která by souvisela s tématem lidských ras. Mezipředmětová vazba spojená s otrokářstvím a rasismem by se v tomto případě dala zařadit například ke kapitole o Africe, kde by se autor mohl zmínit o převážení černošského obyvatelstva do Spojených států amerických, které v té době byly pod koloniální nadvládou Spojeného království.

4.2.2 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI GEOG.2 OD NAKLADATELSTVÍ OXFORD UNIVERSITY PRESS

Autor v učebnici **neklasifikuje lidskou populaci do třech základních ras**. Nepoužívá ani termín rasa ani výrazy pro pojmenování příslušníků jednotlivých lidských ras.

Metizace populace v učebnici není zmíněna, autor ji zde do kontextu kapitoly Populace (Population) nezařazuje. Míšení obyvatelstva není zmíněno ani v případě regionální geografie Asie, která je taktéž v učebnici zahrnuta.

V učebnici se výraz **rasismus** nevyskytuje, autor na něj ani neodkazuje například prostřednictvím dílčích úkolů či doplňkových informací.

Autor se lidským rasám v učebnici vůbec nevěnuje, nepopisuje tedy ani jejich **historický vývoj**.

V učebnici je použit výraz **etnická skupina**, vždy je to zasazeno do kontextu regionální geografie Asie. Autor však tento pojem v učebnici nedefinuje, nedefinuje jej ani v předchozím díle Geog 1 (viz. kapitola 4.2.1.).

Autor v učebnici nepopisuje **původní prostorové rozmístění jednotlivých lidských ras** stejně tak, jako nepopisuje ani jejich současné, diverzifikované rozmístění.

V souvislosti s tématem lidských ras se v učebnici nevyskytuje žádná vhodná **mezipředmětová vazba**.

4.2.3 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI GEOG.3 OD NAKLADATELSTVÍ OXFORD UNIVERSITY PRESS

Autor v učebnici **neklasifikuje populaci do třech základních ras**, ve výukovém textu nepoužívá termíny označující příslušníky jednotlivých rasových skupin.

V učebnici není popsán proces **metizace**, autor se tématu míšení ras vůbec nedotýká. V učebnici nepoužívá výraz míšenec ani výrazy pro míšence jednotlivých lidských ras.

Problematice **rasismu** se autor v učebnici nevěnuje. Tento termín zde nedefinuje ani žáky nevybízí k jeho samostatnému vyhledání.

Autor se v učebnici nevěnuje tématu lidských ras, tudíž ani nepopisuje jejich **historický vývoj** či neporovnává jejich **původní region vzniku** a současné rozmístění na světě.

Autor do učebnici zařazuje téma **etnika a etnických skupin**. V učebnici používá termín etnická skupina, konkrétně jej zmiňuje v kapitole věnující se obyvatelstvu Ruska a Blízkého východu. Tento termín však v učebnici nevysvětluje, pouze jej používá pro popis lokálního obyvatelstva.

V učebnici se ve spojení s tématem lidských ras neobjevuje žádná **mezipředmětová vazba**.

4.3 NĚMECKÉ UČEBNICE

V tabulce 4 sledujeme vybrané charakteristické znaky a jejich výskyt v učebnicích TERRA Geographie od nakladatelství Ernst Kless Verlag. Výběr charakteristických znaků je popsán v kapitole 3.2. Vybrané znaky jsou v zobrazeny prostřednictvím otázek tak, abych na ně mohla odpovědět ANO nebo NE (ANO, pokud se daný charakteristický znak v učebnici

vyskytuje, NE, pokud se nevyskytuje). Sloupce TG5-TG9 označují TERRA Geographie 5 – TERRA Geographie 9.

Tabulka 4: Vybrané charakteristické znaky v učebnicích zeměpisu Ernst Klett Verlag

OTÁZKA	TG5	TG6	TG7	TG8	TG9
Klasifikuje autor v učebnici populaci do třech základních ras?	NE	NE	NE	NE	NE
Je v učebnici popsána metizace populace?	NE	NE	NE	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici termín rasismus?	NE	NE	NE	NE	NE
Popisuje autor v učebnici historický vývoj lidských ras?	NE	NE	NE	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici termín etnikum?	NE	NE	NE	ANO	NE
Popisuje autor v učebnici, že se lidské rasy nacházejí i mimo region svého vzniku?	NE	NE	NE	NE	NE
Vyskytuje se v učebnici mezipředmětová vazba v souvislosti s lidskými rasami?	NE	NE	NE	ANO	NE

Zdroj: Vlastní zpracování

4.3.1 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI TERRA GEOGRAPHIE 5 OD NAKLADATELSTVÍ ERNST KLETT VERLAG

Učebnice TERRA Geographie 5 je pro žáky prvním setkáním se zeměpisem, proto je zaměřená spíše na témata obecnějšího rázu, jako je kartografie nebo planeta Země. V učebnici není obsažen ani jeden z vybraných charakteristických znaků. Autor se v učebnici vůbec nedotýká tématu populace, a to jak světové, tak ani německé. V učebnici vůbec neřeší téma lidských ras, jejich klasifikaci ani metizaci. Nezmiňuje původní historický výskyt jednotlivých ras a následně ani jejich současné rozmístění ve světě, v učebnici také nepopisuje vývoj lidských ras v minulosti. Autor se k problematice rasismu v učebnici nevyjadřuje, právě téma rasismu by mohla být například vhodná mezipředmětová vazba, kterou však v souvislosti s lidskými rasami autor v učebnici neuvádí. Autor se v učebnici nedotýká ani tématu etnik a etnických skupin. Tyto výrazy v textu nepoužívá ani je nedefinuje.

4.3.2 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI TERRA GEOGRAPHIE 6 OD NAKLADATELSTVÍ ERNST KLETT VERLAG

V učebnici TERRA Geographie 6 nenalézám žádný z vybraných charakteristických znaků, autor se v učebnici vůbec nedotýká problematiky demografie. Autor v učebnici neřeší téma lidských ras, nepopisuje jejich rozdělení do třech základních rasových skupin ani neužívá výrazy označující příslušníky jednotlivých ras. V rámci tématu lidských ras se autor nedotýká jejich historickému vývoji ani historickému a současnému výskytu ve světě. Neřeší také téma metizace populace. V učebnici není zmíněná problematika rasismu. Autor v učebnici neužívá termín etnikum či etnická skupina (ani výrazy s nimi spojené), tyto

výrazy nedefinuje. V učebnici nenacházím žádnou mezipředmětovou vazbu spojenou s tématem lidských ras.

4.3.3 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI TERRA GEOGRAPHIE 7 OD NAKLADATELSTVÍ ERNST KLETT VERLAG

V učebnici se nenachází žádný z vybraných charakteristických znaků. Autor problematiku lidských ras a jejich klasifikace v učebnici neřeší. Nezmiňuje jejich historický vývoj, původní rozmístění ani rozmístění v současnosti. V učebnici se také nedotýká tématu míšení populace. Autor se v učebnici nezabývá otázkou rasismu. V učebnici nedefinuje termín etniku a etnická skupina ani s nimi v textu nepracuje. Autor do učebnice nevkládá žádnou mezipředmětovou vazbu týkající se lidských ras.

4.3.4 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI TERRA GEOGRAPHIE 8 OD NAKLADATELSTVÍ ERNST KLETT VERLAG

Autor v učebnici neřeší **klasifikaci populace do třech základních rasových skupin**, v textu neužívá terminologii popisující příslušníky jednotlivých ras.

Autor nezmiňuje **metizaci** populace, v učebnici nepopisuje, jakým procesem vznikají jednotlivé typy míšenců. V učebnici neužívá výrazy označující míšence.

V učebnici není popsána otázka **rasismu**. Autor v kapitole věnující se americkému kontinentu naráží na období kolonialismu a transport obyvatel Afriky do Ameriky „*Protože pracovní síla pro tabákové, cukrové a bavlníkové plantáže již nestačila, byly miliony otroků převezeny z Afriky do Ameriky.*“ (Bendel a kol., 2020, s. 8) Nicméně autor dále v učebnici nepopisuje, jaké formy rasismu v minulosti na americké půdě existovaly a jak bylo s otroky z Afriky zacházeno.

Autor v učebnici tématu lidských ras vůbec nevěnuje, nepopisuje tedy ani jejich **historický vývoj** ani nepopisuje, zda se jednotlivé lidské rasy **vyskytují mimo region svého původního vzniku**.

Autor v učebnici užívá termín **etnikum**, **etnická skupina** a další výrazy spojené s etnicitou. Autor tyto výrazy v textu nedefinuje ani neodkazuje na samostatné vyhledání významu. Tyto výrazy autor používá v kontextu regionální geografie Číny a Ruska, přičemž ve výukovém textu o Rusku dodává, že je multietnickou zemí „*Rusko je multietnickou zemí. Rusové tvoří největší etnickou skupinu, která zaujímá téměř 80 % populace.*“ (Bendel a kol., 2020, s. 90)

V učebnici nacházím **mezipředmětovou vazbu** související s lidskými rasami, konkrétně v kapitole věnující se americkému kontinentu. Autor zde píše o otrokářství a kolonialismu, což je vhodnou mezipředmětovou vazbou na hodiny dějepisu.

4.3.5 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY V UČEBNICI TERRA GEOGRAPHIE 9 OD NAKLADATELSTVÍ ERNST KLETT VERLAG

V učebnici TERRA Geographie 9 nenacházím žádný z vybraných charakteristických znaků. Autor se v učebnici nevěnuje tématu lidských ras. Neklasifikuje je do třech základních skupin, nevyjadřuje se k jejich historickému vývoji ani k původnímu regionu výskytu jednotlivých ras. V učebnici nepopisuje současné rozmístění lidských ras ve světě ani k míšení příslušníků jednotlivých ras. Taktéž v učebnici neřeší problematiku rasismu. Mimo témata lidských ras se autor v učebnici nedotýká etnik a etnických skupin. V učebnici taktéž nenacházím žádnou mezipředmětovou vazbu spojenou s lidskými rasami.

4.4 POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR

Všichni vybraní respondenti začleňují téma lidských ras do své výuky zeměpisu, zařazují to do obecné geografie, konkrétně do demografie, a o lidských rasách vyučují i v rámci regionální geografie světadílů, proto jsou všechny výpovědi vztažené jak na obecnou geografii tak na regionální geografii. O lidských rasách vyučují téměř ve všech ročnících. Respondenti vyučující na víceletém gymnáziu téma lidských ras zahrnují i do výuky na vyšším gymnáziu. Lidských ras se nedotýkají v posledních ročnících, neboť v nich probírají politický zeměpis a globalizaci. Všichni respondenti se shodli, že žádné učebnice v podstatě nepoužívají, jejich škola vydává určité doporučené, nicméně se podle nich neřídí, ale vytváří si vlastní elektronické prezentace. Učebnice slouží zejména žákům pro prohloubení a doplnění informací. Podle respondentů není téma lidských ras tolik významné, srovnali by je s ostatními tématy.

Přípravě na toto téma nevěnují respondenti více času než jakýmkoli jiným tématům. Jelikož se téma lidských ras každoročně opakuje, přípravy mají již hotové a nad rekapitulací látky stráví přibližně 30 minut. Všichni se shodují na tom, že když začínali svou kariéru učitele, přípravám věnovali více času než nyní. Své připravené podklady si v návaznosti na aktuální témata spjatá s tematikou ras upravují a doplňují, nicméně aktuální dění ve světě cíleně nesledují.

Oba respondenti vyučující na klatovském gymnáziu preferují frontální výuku, zatímco respondentka ze ZŠ ve Zbirohu se snaží do hodin začleňovat co nejvíce skupinových a samostatných prací. Dodává, že ale záleží na konkrétním tématu a na konkrétní třídě.

„Obecně se snažím víc zapojovat žáky, takže zařazuji různé skupinové práce, ale dost záleží, v jaké třídě zrovna učím a jaké téma probíráme. Jinak budu o rasách učit v Africe a jinak v Americe.“ (respondentka ze ZŠ ve Zbirohu)

Všichni respondenti se shodli, že výuku o lidských rasách doplňují o obrazové materiály, protože doplnění o vizuální prostředek vede k lepšímu pochopení a zapamatování si dané informace. Respondenti se do svých hodin snaží zařazovat i prostor pro diskusi, neobávají se, že by diskuse na toto téma mohla mít rasistický či xenofobní podtext. Tvrdí, že se jim zatím nikdy nestalo, že by se diskuse na toto téma vystupňovala do extrému a vyučující by ji musel uklidnit.

„Diskusi se do hodin snažím zapojovat, ale nikdy se mi nestalo, že by se situace nějak vyhrotila, možná jsem to jen nepodala dost zajímavě, nevím. Přijde mi, že tohle téma žáci moc nevnímají a nemají k tomu žádné zvláštní otázky.“ (respondentka ze ZŠ ve Zbirohu)

Celkově zařazení tématu lidských ras do hodin zeměpisu respondenti hodnotí kladně, myslí si, že právě správnou výukou o rasách můžeme částečně předcházet vzniku rasismu, xenofobii a podobným patologickým jevům.

Respondenti téma lidských ras nepovažují za kontroverzní a své místo v zeměpisu rozhodně má. Žádná kritická místa ve výuce o rasách nenacházejí, shodují se na tom, že primárně záleží na osobnosti učitele a na tom, jakým stylem žákům podává informace.

K aktualizaci českých učebnic zeměpisu se respondenti staví rozdílně. Oba respondenti z klatovského gymnázia se k této otázce staví neutrálně, ani jeden z nich učebnice při výuce nepoužívá. Respondentka ze ZŠ ve Zbirohu tvrdí opak a učebnice by rozhodně aktualizovala. Pojetí tématu lidských ras tak, jak je dnes prezentováno v učebnicích, tedy klasifikace do třech základních ras, by nahradila popsáním historického kontextu vývoje lidských ras, míšením ras a vlivu globalizace na lidskou společnost a kulturu. Všichni respondenti se shodují na tom, že české učebnice neobsahují téma ras v dostatečném rozsahu, to dokazuje i fakt, že žádný z nich ve výuce nepoužívá učebnice. Časová dotace daná kurikulárními dokumenty je podle respondentů dostačující, tvrdí, že učitel je tvůrce hodiny a vždy si hodinu rozvrhne tak, aby vše stihl probrat. S lidskými rasami se žáci nesetkávají pouze v hodinách zeměpisu, na obou zájmových školách mají v ŠVP

zařazená průřezová témata, mezi která spadají i lidské rasy. Žáci se tak s tímto tématem setkávají i v hodinách přírodopisu nebo občanské výchovy.

5 DISKUZE

Cílem mé práce bylo zjistit, jakým způsobem se v zájmových zemích učí o lidských rasách a následně tyto způsoby porovnat. Pro splnění cíle jsem se rozhodla provést rozbor učebnic a odborné literatury. Při psaní práce jsem nahlížela i do kurikulárních dokumentů vybraných zemích a vyhledávala v nich téma lidských ras.

Pro získání názoru českých učitelů zeměpisu na výuku o rasách jsem s vybranými učiteli realizovala polostrukturovaný rozhovor na dané téma. Díky rozboru rozhovorů jsem získala komplexní data, ze kterých jsem mohla jasně konstatovat výsledek. Vyhodnocená data jsem použila k zodpovězení druhé a třetí výzkumné otázky. Data z rozhovoru nemohu vztáhnout na všechny učitele zeměpisu v ČR, neboť jsem rozhovor vedla pouze se třemi respondenty. Navíc dva ze tří respondentů pochází ze stejné školy. Výsledky rozhovoru tedy umožňují pouze náhled do tematiky.

Ve své práci jsem si stanovila tři výzkumné otázky a jednu hypotézu. 1. výzkumná otázka zní „V jakém rozsahu je téma o lidských rasách obsaženo v britském a německém kurikulu zeměpisu?“. K zahraničním kurikulárním dokumentům se váže i hypotéza, která říká, že kurikulum a učebnice zeměpisu ve Velké Británii a Německu se věnují tématu lidských ras více než učebnice v České republice. Protože se obě zájmové zahraniční země skládají z více autonomních jednotek, v případě Velké Británie jsem pro analýzu kurikulárních dokumentů a učebnic zvolila pouze Anglii. V případě Německa jsem do analýzy kurikulárních dokumentů a učebnic zvolila jen Bavorsko, konkrétně Realschule. Výběr právě těchto zájmových zemí je zdůvodněn v kapitole 2.3 a 2.4.

V anglickém ani v bavorském kurikulu se v oboru zeměpis téma lidských ras nevyskytuje. V případě anglického kurikula je v jeho úvodu zdůrazněno, že je učitel povinen respektovat a dodržovat předpisy, které se týkají rovnocenných příležitostí, mezi které spadá i rasová odlišnost. Toto upozornění se v žádných zkoumaných kurikulárních dokumentech nevyskytuje.

S problematikou lidských ras či rasismu jsou žáci v bavorské Realschule seznámeni pouze v oboru anglický jazyk, a to v kontextu severoamerického otrokářství. Stejně tomu je i v případě Anglie.

Hypotéza, že kurikulum a učebnice zeměpisu ve Velké Británii a Německu se věnují tématu lidských ras více než učebnice v České republice nebyla potvrzena. V českém RVP ZV (2021) téma lidských ras není explicitně zaneseno. V oboru zeměpis není toto téma vůbec zmíněno. Nicméně dle RVP ZV (2021) jsou žáci s problematikou rasismu, xenofobie

a etnické rozmanitosti seznámení prostřednictvím průřezových témat. I přesto, že téma lidských ras není v RVP ZV (2021) explicitně popsáno, stále se v něm nachází více témat orientovaných na téma ras, než-li v případě anglického a bavorského kurikula. K podobnému výsledku došli i Martell a Stevens (2018), kteří dospěli k poznatku, že téma rasové odlišnosti (a pohlaví) bývá v osnovách nedostatečně zastoupeno. Se stejným fenoménem se setkáváme i v případě učebnic. České učebnice se problematice lidských ras a patologickým jevům s nimi spojených věnují více než učebnice anglické a bavorské (viz. tabulky 1, 2, 3, a 4). Téma lidských ras se sice v českých učebnicích nachází, nicméně jejich historický vývoj a popis toho, zda se jednotlivé rasy nacházejí mimo region svého vzniku v učebnicích již popsáno není a zaměřují se pouze na klasifikaci jednotlivých rasových skupin (viz. tabulky 1 a 2). Otázkou zůstává, zda je pojetí (nejen) českých učebnic správné a zda je zde téma lidských ras dostatečně a kvalitně popsáno v závislosti se současným trendem globalizace.

Na tom, že jsou učebnice základním prostředkem ve sdělování informací se shoduje řada autorů (Morning, 2011). Mimo učebnice je důležitým aktérem ve výuce i učitel, Martell a Stevens (2018) říkají, že učitelé, kteří berou ohled na rasové složení svých studentů mají na své studenty pozitivní vliv. Na tom se shoduje i Bolgatz (2005), která navíc dodává, že pokud učitel zakomponuje rasovou otázku do hodin historie USA, vede to ke konstruktivní otevřené diskuzi o rasové nerovnosti. Ovšem často se stává, že učitelé spoléhají na kulturní slepotu svých studentů (Stoll, 2013).

Odpověď na druhou výzkumnou otázku „Jakým způsobem přistupují učitelé v ČR k výuce o rasách v rámci regionální geografie?“ jsem získala pomocí polostrukturovaného rozhovoru. Všichni respondenti se shodli, že téma lidských ras zmiňují nejen v obecném humánním zeměpisu, ale i v regionální geografii. Toto téma nepovažují za nijak výjimečné, jeho důležitost chápou jako každé jiné téma v geografii, tzn. v případě přípravy na toto téma mu nevěnují více času. Ve výuce používají elektronické obrazové materiály a prostor pro diskuzi je v jejich hodinách vítán. Všichni respondenti se shodli, že toto téma mezi žáky diskuzi nevyvolává a že nikdy nesetkali s tím, že by se situace na dané téma někdy vyostřila. Dva respondenti preferují frontální výuku, zatímco třetí respondentka se snaží o jiné formy výuky, jako například začleňovat více skupinovou práci.

Respondenti se shodli na tom, že lidské rasy nepovažují za kontroverzní téma. K tomu je mohla vést například jejich vlastní neutrální zkušenost při výkladu této problematiky. Avšak Červenková (2021) ve své bakalářské práci došla k jinému výsledku. Zjistila, že právě téma rasové odlišnosti (společně s migrací, náboženstvím a válečnými konflikty) považují čeští učitelé za kontroverzní témata v geografii. Cole a Verwayne (2018) došli ke obdobnému

závěru, že výuka o lidských rasách může být pro učitele náročná, jelikož se jedná o citlivé a subjektivní téma. Stejný názor na to mají Martell a Stevens (2018), kteří toto téma také vnímají jako kontroverzní a tabuizované. Říkají, že výuka o rasách (a genderu) by měla probíhat prostřednictvím učitelů a ne pomocí učebnic, protože učebnice toto téma marginalizují (Martell a Stevens, 2018). O kontroverzi tohoto tématu bude rozhodovat více faktorů, jedním z nich je rasová pestrost v dané zemi.

Třetí plochy vyvolané tímto tématem sledujeme například v USA, kde se při sčítání lidu zjišťuje i rasová příslušnost (United States Census Bureau, 2022), zatímco v ČR, kde tomuto tématu není věnovaná velká pozornost, do statistiky vstupuje pouze národnost (ČSÚ, 2023). Demografické a sociální statistiky sleduje například i OSN. Národnostní složení a příslušnost k etnickým skupinám je v ČR zastoupena pouze příslušností k danému národu nebo příslušností k určitému náboženství (United Nations, 2023). V případě Spojeného království je příslušnost k etnickým skupinám zastoupena příslušností k danému národu a zároveň se ve statistice vyskytují termíny označující rasovou skupinu (Black Other, White atp.) (United Nations, 2023). Stejnou situaci sledujeme i v případě USA. V Německu je situace při sčítání lidu stejná jako v ČR, tedy sleduje se pouze národnost a náboženství (Zensusdatenbank, 2011). Zajímavá je tato etnická klasifikace v oblasti Jižní Afriky, kde se ve statistice vyskytují pouze termíny označující rasu (White, Black African atp.) (United Nations, 2023).

Třetí výzkumná otázka zní „Existují ve výuce o rasách nějaká kritická místa?“. Odpověď na tuto otázku jsem získala pomocí polostrukturovaného rozhovoru. Jak jsem již zmínila výše, učitelé téma lidských ras nepovažují za kontroverzní a nikdy se ve svých hodinách nesetkali s vyostřenou situací vzniklou touto problematikou. Jejich neutrální zkušenost je pravděpodobně vede k tomu, že ve výuce o rasách neshledávají žádná kritická místa. K podobnému výsledku došel i Stacke a kol. (2020), který témata ze socioekonomické sféry (kam mj. spadá i výuka o obyvatelstvu) označil jako témata s nejméně kritickými místy. Avšak v ČR se s výzkumy zabývajícími se kritickými místy v kurikulu zeměpisu prozatím moc nesetkáváme (Stacke a kol., 2020). Problematickým místům ve výuce geografie se věnovala například De Guzman a kol. (2017), která podobně jako Stacke a kol. (2020) řadí mezi nejkritičtější témata ve výuce zeměpisu témata, která jsou spojená s matematikou čili například kartografie nebo pohyby planety Země. Kritická místa ve výuce o lidských rasách se dle Cole a Verwayne (2018) vyskytují spíše v rasově homogenních třídách, dále dodávají, že velkou roli v chápání rasové odlišnosti hraje zázemí rodiny.

Velice mě překvapilo pojetí výuky o lidských rasách ve Spojeném království a Německu, neboť jsem očekávala, že takto multietnické země budou mít v porovnání s ČR téma rasové otázky mnohem propracovanější. Propracovanější ve smyslu zaměření na jejich historický vývoj, jejich původní rozmístění, migraci a současné rozptýlení ras po celém světě s důrazem společenské globalizace. Zahraniční učebnice se sice fenoménu ras nevěnují, ale v kapitolách zabývajících se jednotlivými regiony světa autoři doplňují výukový text fotografiemi, které vyobrazují příslušníky různých rasových skupin. Dále jsem předpokládala že právě v multietnických zemích budou mít zvýrazněnou tezi, že jsme si všichni rovni, a to bez rozdílu barvy pleti, vyznání, pohlaví a dalších charakteristik, nicméně toto tvrzení jsem v žádných zahraničních analyzovaných učebnicích nenašla. S lidskými rasami se neodmyslitelně pojí etnikum a etnické skupiny, kterým se autoři německých učebnic nevěnují. Zajímavé je, že v sadě učebnic od nakladatelství Fraus autoři běžně užívají termín etnikum nebo etnická skupina, ale samotný výraz definují až v posledním dílu.

Zahraniční kurikulární dokumenty a učebnice na mě ve smyslu lidských ras působí velmi integračně. Dalo by se čekat, že multirasové země budou mít otázku ras a rasismu zanesenou i ve výuce zeměpisu. Díky absenci této problematiky se zdá, že tyto státy nerozlišují svou populaci na základě rasy a dalo by se říci, že tedy podporují integraci „barevných lidí“. To je v postupujícím trendu globalizace vedoucím ke smývání rozdílů mezi lidmi správné, v moderní globalizaci nás nezajímá vzhled jedince, nýbrž jeho kultura a způsob života. Avšak dnes žijeme ve světě, ve kterém se na (nejen) rasové odlišnosti stále poukazuje a stále se setkáváme s rasistickými tendencemi, a tak vhodnou a správnou výukou o tomto fenoménu lze předejít rasistickým a xenofobním předsudkům vůči druhým lidem. Proto jako vhodné řešení výuky o rasách shledávám v kompromisu těchto dvou krajností – odprosit se od zaryté klasifikace třech základních lidských ras, které popisují pouze vzhled člověka a o tomto tématu vyučovat v globálním měřítku se zdůrazněním proč se lidé odlišují, popsat historický vývoj, vyzdvihnout proces migrace, podtrhnout metizaci populace a více se zaměřit na kulturu a život lidí, který nám o daných etnických skupinách řekne mnohem více než pouhá barva pleti. Velká Británie a Německo jsou rychle se vyvíjející státy, předáky v moderní globalizaci. I oni již pochopili, že rasová příslušnost je o charakteru jedince či určité skupiny lidí naprosto nic neříkající a že mnohem důležitější a nosnější je jejich kulturní pozadí reprezentované etnickou příslušností a národností. Znamená to tedy, že je Česká republika v tomto ohledu zastaralá? Klasifikaci populace do určitých skupin na základě vzhledu, se kterou se mj. setkáváme i v současných učebnicích zeměpisu, sledujeme již v literatuře ze 60. let 20. století (například Kunský a kol., 1964). Po téměř 60 letech se v české výuce o obyvatelstvu prakticky nic nezměnilo, i přesto, že

v sociálním myšlení se změnilo mnoho. Nejsme již i my připraveni na změnu? Oprostit se od zastaralého třízení obyvatelstva podle barvy a zaměřit se na hodnotnější stránky společnosti? Pokud se chceme jako společnost posunout směrem západního myšlení, toto je právě jedna ze zásadních změn, kterou musíme učinit.

ZÁVĚR

Hlavním účelem této práce je nahlédnout do výuky geografie v Německu, ve Spojeném království a v České republice. Tato práce má přispět k tématu výuky o lidských rasách. Cílem práce bylo zhodnotit a porovnat výuku o lidských rasách ve vybraných zemích. Cíle práce byly naplněny, všechny stanovené výzkumné otázky byly zodpovězeny a stanovená hypotéza ověřena.

Hypotéza 1: Tato hypotéza nebyla potvrzena. Ve svém výzkumu jsem zjistila, že kurikulární dokumenty ani učebnice ve Velké Británii a Německu se tématu rasové otázky nevěnují více než v České republice.

Výzkumná otázka 1: Téma lidských ras se v britském a německém kurikulu vůbec nevyskytuje.

Výzkumná otázka 2: Čeští učitelé přistupují k výuce o rasách standardním přístupem, tzn. jako ke každému jinému tématu v geografii. Toto téma nepovažují za nijak výjimečné.

Výzkumná otázka 3: V českém prostředí se s kritickými místy ve výuce o lidských rasách nesetkáváme. Obecně témata z humánní geografie nebývají považována za kritická. V zahraničí, zejména v USA, se s kritickými místy ve výuce o lidských rasách setkáváme mnohem častěji.

RESUMÉ

Ve své bakalářské práci se zaměřuji na výuku o lidských rasách v zeměpisu v České republice, Německu a Velké Británii. Celý výzkum je zaměřen na 2. stupeň ZŠ a odpovídající stupně vzdělávání v zahraničních zájmových zemí.

Teoretická část je zaměřena na definici pojmu rasa s ním v návaznosti pojmy etnikum a národ. Do kapitoly jsem zařadila jak biologický pohled, tak pohled společenskovední. Dále jsem prováděla rozbor kurikulárních dokumentů zájmových zemí a vyhledávala téma lidských ras.

V praktické části své práce jsem analyzovala vybrané české a zahraniční učebnice a zaměřovala jsem se na výskyt rasové otázky. Stanovila jsem si několik charakteristických znaků, které jsem následně v učebnicích vyhledávala a analyzovala. Také jsem vedla polostrukturovaný rozhovor s několika českými učiteli zeměpisu, který mi pomohl blíže nahlédnout do výuky zeměpisu orientované na téma lidských ras.

V závěru práce jsem uvedla zjištěné výsledky výzkumu, zodpověděla jsem otázky a ověřila stanovenou hypotézu.

Výsledkem práce je zhodnocení výuky o lidských rasách v České republice, Velké Británii a Německu a následná komparace. Pomocí výzkumu jsem došla k závěru, že výuka o rasách se v České republice a vybraných evropských zemí diametrálně liší, přičemž v případě Velké Británie a Německa není téma lidských ras zaneseno v učebnicích ani v kurikulárních dokumentech. V České republice se stále setkáváme s konceptem klasifikace populace podle barvy pleti, zatímco ve vybraných evropských zemích se charakteristika populace řeší z pohledu etnicity a národnosti, nikoli z pohledu rasy.

Klíčová slova

Lidské rasy, etnikum, zeměpis, výuka, kurikulum, globalizace

ABSTRACT

This thesis discusses and compares teaching about human races in geography classes in the Czech Republic, Germany and United Kingdom. Its primary focus is on the second level of primary schools in Czech Republic (grades 6-9) and the corresponding levels of education in foreign countries of interest.

The theoretical part defines the concept of race, followed by the concepts of ethnicity and nation. It includes the biological and social points of view. Further, it analyzes the inclusion and extent of teaching about human races as presented in curriculum documents from the countries of interest.

The practical part surveys selected Czech and foreign selected textbooks and their discussions of racial issues. It establishes and researched several characteristic features. Additionally, it presents insights gained from semi-structured interviews with selected Czech geography teachers.

The conclusion states the found results, answers research questions and verifies the hypothesis.

The result of the thesis is an evaluation of teaching about human races in the Czech Republic, Great Britain, and Germany and subsequent comparison. Based on the research, I concluded that teaching about races is diametrically different in the Czech Republic and selected European countries, while in the case of Great Britain and Germany, the topic of human races is not included in textbooks or curricular documents at all. In the Czech Republic, we still encounter the concept of classification of the population according to skin colour, while in selected European countries the population is characterized from the point of view of ethnicity and nationality and not from the point of view of race.

Key words

Human races, ethnicity, geography, teaching, curriculum, globalization

SEZNAM LITERATURY

INTERNETOVÉ ZDROJE

Bevölkerung kompakt. In: *Zensusdatenbank* [online]. 2011. Dostupní z: <https://ergebnisse2011.zensus2022.de/datenbank/online?operation=statistic&code=1000A#abreadcrumb>

BOLGATZ, Jane. *Teachers Initiating Conversations About Race and Racism in a High School Class*. In: *Multicultural Perspectives* [online]. 2005, 7(3), 28-35. ISSN 1532-7892. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/248942584_Teachers_Initiating_Conversations_About_Race_and_Racism_in_a_High_School_Class#fullTextFileContent

COLE, Kristen a Diandra VERWAYNE. *Becoming Upended: Teaching and Learning about Race and Racism with Young Children and Their Families*. In: *YC Young Children* [online]. 2018, 73(2), 34–43. ISSN 15386619. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26558916>

DE GUZMAN, Marie Fe D., OLAGUER, Lindsay D. a Edlea Grace D. NOVERA. *Difficulties Faced in Teaching Geography Lessons at Public Secondary Schools Division of Zambales, Philippines*. In: *IOSR Journal Of Humanities And Social Science* [online]. 2017, 22(9), 64-70. ISSN 2279-0837. Dostupné z: <https://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol.%202022%20Issue9/Version-7/I2209076470.pdf>

Do Německa loni přišlo nelegálně 57.637 migrantů, letos už přes 71.000. In: *České noviny* [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/do-nemecka-loni-prislo-nelegalne-57-637-migrantu-letos-uz-pres-71-000/2284456>

Eurydice. In: *European Commission* [online]. 2023. Dostupné z: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/germany/overview>

GOV.UK. *Ethnicity facts and figures : Regional ethnic diversity* [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.ethnicity-facts-figures.service.gov.uk/uk-population-by-ethnicity/national-and-regional-populations/regional-ethnic-diversity/latest#ethnic-groups-by-region>

LehrplanPLUS Bayern. In: *Staatinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München* [online]. 2016 . Dostupné z: <https://www.lehrplanplus.bayern.de/schulart/realschule>

MARTELL, Christopher C. a Kaylene M. STEVENS. Perceptions of Teaching Race and Gender: Results of a Survey of Social Studies Teachers. In: *The High School Journal* [online]. 2018, **101**(4), 274-299. ISSN 274-299. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/26785824?searchText=teaching+about+human+races&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Dteaching%2Babout%2Bhuman%2Bbrace&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&refreqid=fastly-default%3A68d9bbe622e5cd034d2a5204ecfa6c17&seq=14

Quick Facts. In: *United States Census Bureau* [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.census.gov/quickfacts/fact/table/US/RHI225221#qf-headnote-a>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Praha: MŠMT, 2021. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacii-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

SALZMANN, Zdeněk. *Existují rasy? Nový pohled na fyzickou rozmanitost lidstva.* In: *Český lid* [online]. 2003, **90**(2), 161-171. ISSN 00090794. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/42639133>

Ščítání 2021. In: *Český statistický úřad* [online]. 2023. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/vysledky-prvni>

STACKE, Václav, DUFFEK, Václav, KUBERSKÁ, Markéta, VOČADLOVÁ, Klára a Pavel MENTLÍK. *Jak na kritická místa ve výuce zeměpisu?.* In: *Geografická revue* [online]. 2020, **16**(1), 4-24. ISSN 2585-8947. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/342671180_Jak_na_kriticka_mista_ve_vyuce_zemepisu#fullTextFileContent

Školní vzdělávací program – „Tvořivá škola pro všechny“ [online]. Plzeň: 28. základní škola Plzeň, 2022. Dostupné z: <https://zs28.plzen.eu/skola/svp/svp.aspx>

Školské systémy. In: *University of Passau* [online]. 2016. Dostupné z: <https://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/cz/skolske-systemy/>

The national curriculum in England : Key stages 3 and 4 framework document [online]. Londýn: Department for Education, 2014. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/840002/Secondary_national_curriculum_corrected_PDF.pdf

UNdata. In: *United Nations* [online]. 2023. Dostupné z: <http://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode:26>

VÁVRA, Jaroslav. *Pojetí výuky zeměpisu (geografie) v britském kurikulu*. In: *Metodický portál RVP.cz* [online]. 2006. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/853/POJETI-VYUKY-ZEMEPISU-GEOGRAFIE-V-BRITSKEM-KURIKULU.html>

VLACHOVÁ, Klára a Blanka ŘEHÁKOVÁ. *Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě*. In: *Sociologický Časopis* [online]. 2004, **40**(4), 489-508. ISSN 00380288. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41132050>

LITERATURA

BAKALÁŘ, Petr, 2003. *Tabu v sociálních vědách*. Praha: Votobia. ISBN 80-722-0135-2.

BARFIELD, Thomas, 1997. *The Dictionary of Anthropology*. 1. vyd. Oxford: Blackwell Publishing. ISBN 1-57718-057-7

BENDEL, Michael, HARINGER, Astrid, KALLA, Rainer a Eberhard PYRITZ, 2021. *TERRA Geographie 9: Realschule*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag. ISBN 978-3-12-104911-0

BENDEL, Michael, KALLA, Rainer a Eberhard PYRITZ, 2020. *TERRA Geographie 8: Realschule*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag. ISBN 978-3-12-104910-3

BENDEL, Michael, KALLA, Rainer a KLOTZ Christian, 2016. *TERRA Geographie 5: Realschule*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag. ISBN 978-3-12-104907-3

BENDEL, Michael, KALLA, Rainer a KLOTZ Christian, 2018. *TERRA Geographie 6: Realschule*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag. ISBN 978-3-12-104908-0

BENDEL, Michael, KALLA, Rainer a KLOTZ Christian, 2019. *TERRA Geographie 7: Realschule*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag. ISBN 978-3-12-104909-7

BLUMENBACH, Johann Friedrich, 1795. *De generis humani varietate nativa* [online]. 4. vydání. Göttingen: Apud Vandenhoeek et Ruprecht. Dostupné z: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/81492#page/7/mode/1up>

BOAS, Franz, 1962. *Anthropology and modern life* [online]. 1. vyd. New York: The Norton Library W • W • NORTON & COMPANY • INC. Dostupné z: https://ia601601.us.archive.org/27/items/anthropologymode00boas/anthropologymode00boas_bw.pdf

BOČANOVÁ, Tereza, KUBŮ, Eliška, ZNAMENÁČEK, Karel a Jan ŠINDÝLEK, 2017. *Hravý zeměpis 6: planeta Země : pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia : v souladu s RVP*. 2. vyd. Praha: Taktik. ISBN 978-80-7563-112-1.

BRADNOVÁ, Anna. *Porovnání podoby a zpracování vybraného tématu v učebnicích zeměpisu pro 2. stupeň ZŠ v ČR a ve vybrané německy mluvící zemi*. Plzeň, 2019. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce Mgr. Markéta Pluháčková, Ph.D.

CORNELL, Stephen a Douglas HARTMANN, 2007. *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World*. 2. vyd. Thousand Oaks: Pine Forge Press. ISBN 978-1-4129-4110-5

ČERVENKOVÁ, Barbora. *Kontroverzní témata ve výuce zeměpisu*. Plzeň, 2021. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce RNDr. Klára Vočadlová, Ph.D.

ČERVENÝ, Pavel, KOPP, Jan, MENTLÍK, Pavel a Magdalena ROUSOVÁ, 2013. *Zeměpis 6 – učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus. ISBN 80-7238-881-3

ČERVENÝ, Pavel, KOPP, Jan, PROKOPOVÁ MACHALOVÁ, Petra a Magdalena Rousová, 2014. *Zeměpis 6 – příručka učitele pro základní školy a víceletá gymnázia : [nová generace]*. 1. vyd. Plzeň: Fraus. ISBN 80-7238-898-1

DARWIN, Charles Robert, 1871. *The descent of man, and selection in relation to sex* [online]. Princeton: Princeton university press. Dostupné z: <https://teoriaevolutiva.files.wordpress.com/2014/02/darwin-c-the-descent-of-man-and-selection-in-relation-to-sex.pdf> . ISBN 0-691-08278-2

ERIKSEN, Thomas Hylland, 2012. *Etnicita a nacionalismus: antropologické perspektivy*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-053-7.

FREDRICKSON, George M., 2003. *Rasismus : stručná historie*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha : Jiří Buchal – BB art. ISBN 80-7341-124-5.

GALLAGHER, Rosemarie a Richard PARISH, 2014. *Geog.2 Student book : Geography For Key Stage 3*. 4. vyd. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-839303-0

GALLAGHER, Rosemarie a Richard Parish, 2015. *Geog.3 Student book : Geography For Key Stage 3*. 4. vyd. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-839304-7

GALLAGHER, Rosmarie, PARISH, Richard a Janet WILLIAMSON, 2014. *Geog.1 Student book : Geography For Key Stage 3*. 4. vyd. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-839302-3

HAVLÍČKOVÁ, Zita. *Rasistické zákony nacistického Německa*. Olomouc, 2010. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce prof. JUDr. Eduard Vlček, CSc.

HROCH, Miroslav, 2003. *Pohledy na národ a nacionalismus*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 80-86429-20-2

KOHOUTOVÁ, Alice, Jiří PREIS a Jiří DVOŘÁK, 2014. *Zeměpis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia : [nová generace]*. 1. vyd. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-025-3.

KOLIČOVÁ, Klára. *Občanská válka v USA*. Plzeň, 2014. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

KUNÍK, Tomáš. *Srovnání kurikula geografie pro druhý stupeň ZŠ v České republice a ve Velké Británii*. Plzeň, 2019. Bakalářská práce. Západočeská univerzita. Vedoucí práce RNDr. Václav Stacke, PhD.

KUNSKÝ, Josef, MÁLEK, Rudolf, VRÁNA, Otakar, KVASNIČKA, Bohumil, LOUČEK, Rudolf, VAŠÍČEK, Miloslav a F. J. VILHUM, 1964. *Zeměpis světa: Austrálie, Oceánie – oceány, Polární kraje*. 1. vyd. Praha: Orbis. ISBN 11-002-64

MARADA, Miroslav, HANUS, Martin, HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ, Klára, JANSKÁ, Eva, JANČÁK, Vít, JELEN, Libor, MATĚJČEK, Tomáš, NOVOTNÝ, Josef, OUŘEDNÍČEK, Martin, KOCOVARÁ, Tereza a Alena DUPALOVÁ, 2017. *Zeměpis 9: Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-310-0

MARADA, Miroslav, HAVLÍČEK, Tomáš, MATĚJČEK, Tomáš, HANUS, Martin, CHROMÝ, Pavel, KOCOVARÁ, Tereza a Petra BABČANÍKOVÁ, 2016. *Zeměpis 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. vyd. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-057-4.

MOLNAR, Stephen, 2002. *Human variation: Races, Types and Ethnic Groups*. 5. vyd. Upper Saddle River: Prentice Hall. ISBN 0-13-033668-8

MORNING, Ann Juanita, 2011. *The Nature of Race: How Scientists Think and Teach about Human Difference* [online]. 1. vyd. Los Angeles : University of California Press. Dostupné z: <https://www.scribd.com/read/295626364/The-Nature-of-Race-How-Scientists-Think-and-Teach-about-Human-Difference> ISBN 978-0-520-27031-2

NAVRÁTIL, Jan. *Etnické a rasové předsudky v postojích dnešní mladé generace*. Zlín, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Vedoucí práce PhDr. Hana Jůzlová

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ, 1996. *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-718-4164-1.

PROKOPOVÁ MACHALOVÁ, Petra, 2013. *Zeměpis 6 – pracovní sešit pro základní školy a víceletá gymnázia : [nová generace]*. 1. vyd. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7238-885-1

RUSHTON, John Philippe, 2000. *Race, Evolution, and Behavior: A life History Perspective* [online]. 3. vyd. New Brunswick: Transaction Publishers. Dostupné z: <https://philipperushton.net/wp-content/uploads/2017/02/Race-Evolution-and-Behavior-ocr.pdf> . ISBN 978-0965683609

STOLL, Laurie Cooper, 2013. *Race and Gender in the Classroom: Teachers, Privilege, and Enduring Social Inequalities*. Lanham : Lexington Books. ISBN 978-0-7391-7642-9

STRAŠILOVÁ, Gabriela, KUBŮ, Eliška a Eva KYŠOVÁ, 2020. *Hravý zeměpis 9: lidé a hospodářství : pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia : v souladu s RVP*. 2. vyd. Praha: Taktik. ISBN 978-80-7563-287-6.

ŠINDÝLEK, Jan, BOČANOVÁ, Tereza, KUBŮ, Eliška a Michal STANĚK, 2017. *Hravý zeměpis 7: regionální zeměpis kontinentů : pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia : v souladu s RVP*. 1.vyd. Praha: Taktik. ISBN 978-80-7563-072-8.

ŠINDÝLEK, Jan, ŠILHANOVÁ, Martina, KNŮROVÁ, Kateřina a Jiří REIDL, 2018. *Hravý zeměpis 8: Evropa : pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia : v souladu s RVP*. 1. vyd. Praha: Taktik. ISBN 978-80-7563-153-4

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠVAŘÍČEK, Roman. Hlubkový rozhovor. In: ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

WENGRAF, Tom, 2001. *Qualitative Research Interviewing: Biographic Narratives and Semi-structured Methods*. 1. vyd. London: Sage. ISBN 0-8039-7501-5

WOLF, Josef, 2000. *Lidské rasy a rasismus v dějinách a v současnosti: člověk a jeho svět II*. 1. vyd. Praha: Karolinum. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0099-4.

6 SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Vybrané charakteristické znaky v učebnicích zeměpisu Fraus	20
Tabulka 2: Vybrané charakteristické znaky v učebnicích zeměpisu Taktik	20
Tabulka 3: Vybrané charakteristické znaky v učebnicích zeměpisu Oxford University Press	29
Tabulka 4: Vybrané charakteristické znaky v učebnicích zeměpisu Ernst Klett Verlag.....	32